

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Petra Sližová

**Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a
v nesezdaném soužití**

Diplomová práce

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 19. 02. 2010

Děkuji vedoucí své diplomové práce JUDr. Lence Westphalové, Ph.D. za podnětné rady a připomínky.

Obsah

Seznam použitých zkratké.....	6
Úvod	7
1. Manželství a nesezdané soužití z pohledu sociologie	9
2. Pojem manželství a nesezdané soužití	11
2.1. Pojem manželství	11
2.2. Pojmy vážící se k nesezdanému soužití	12
3. Vznik a zánik manželství a nesezdaného soužití	14
3.1. Vznik manželství	14
3.2. Vznik nesezdaného soužití	14
3.3. Zánik manželství	15
3.4. Zánik nesezdaného soužití	16
4. Osobní vztahy.....	17
4.1. Osobní vztahy mezi manžely	17
4.2. Osobní vztahy mezi druhem a družkou	18
5. Majetkové vztahy	19
5.1. Majetkové vztahy mezi manžely za trvání manželství	19
5.2. Majetkové vztahy mezi druhem a družkou za trvání vztahu	20
5.3. Majetkové vztahy mezi manžely po zániku manželství.....	21
5.4. Majetkové vztahy mezi druhem a družkou po ukončení vztahu	23
6. Vyživovací povinnosti.....	25
6.1. Vyživovací povinnost mezi manžely za trvání manželství.....	25
6.2. Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely	26
6.3. Vyživovací povinnost mezi druhem a družkou	27
7. Vztahy ke společnému dítěti.....	29
7.1. Postavení dětí narozených v manželství a mimo ně v kontextu historického vývoje.....	29
7.2. Určení rodičovství k narozenému dítěti.....	29
7.2.1. Určení a popření otcovství dítěte narozeného v manželství	30
7.2.2. Určení a popření otcovství dítěte narozeného druhovi a družce	32
7.2.3. Určení otcovství a asistovaná reprodukce	35
7.3. Osvojení.....	36

7.4. Úprava poměrů dítěte, nežijí-li rodiče spolu.....	37
8. Právní úprava bydlení	38
8.1. Společný nájem nedružstevního bytu manžely.....	38
8.2. Nájem nedružstevního bytu druhem a družkou	40
8.3. Společný nájem družstevního bytu manželi	41
8.4. Nájem družstevního bytu druhem nebo družkou	42
8.5. Bydlení manželů v bytě nebo domě, který je ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů	42
8.6. Bydlení druhu a družky v bytě nebo domě, který je ve výlučném vlastnictví jednoho z nich	43
9. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití v kontextu právní úpravy dědických nároků	45
9.1. Manželé a dědické nároky	45
9.2. Druh, družka a dědické nároky	46
10. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití z hlediska pracovního práva	48
10.1. Zákaz zaměstnávání se manžely	48
10.2. Srovnání nároků dle nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se stanoví okruh a rozsah jiných důležitých osobních překážek v práci	49
11. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a nesezdaném soužití z hlediska práva sociálního zabezpečení	51
11.1. Srovnání z hlediska zákona o nemocenském pojištění	51
11.2. Srovnání z hlediska zákona o důchodovém pojištění	52
11.3. Srovnání z hlediska zákona o státní sociální podpoře	53
11.4. Srovnání z hlediska zákona o životním a existenčním minimu	53
12. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a nesezdaném soužití z hlediska trestního práva procesního	55
Závěr	56
Použitá literatura a zdroje	59

Seznam použitých zkratek

Občanský zákoník: zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Občanský soudní řád: zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Trestní řád: zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Trestní zákoník: Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějšího předpisu

Zákon o důchodovém pojištění: zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o matrikách: zákon č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon o nemocenském pojištění: zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o péči o zdraví lidu: zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o státní sociální podpoře: zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o registrovaném partnerství: zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o rodině: zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákoník práce: Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

Zákon o životním a existenčním minimu: zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Otázka, zda uzavřít manželství či „pouze“ žít v nesezdaném soužití, je důležitým životním rozhodnutím páru každého věku. Přestože je většina lidí k rozhodnutí pro jednu z možností motivována jinými důvody než právními následky zvolené varianty, najde se jistě nemálo případů, kdy právní následky zejména ekonomického dopadu (například ztráta vdovského/vdoveckého důchodu) jsou podstatným faktorem při rozhodování.

Manželství jakožto tradiční institut rodinného práva byl a nadále zůstává hlavní formou soužití muže a ženy. Ze sčítání lidu, domů a bytů prováděných v letech 1930, 1970, 1980, 1991 a 2001 ovšem vyplývá, že trend nesezdaného soužití dynamicky vzrůstá. Již v roce 1930 bylo zjištěno, že 40 tisíc párů žije z nejrůznějších důvodů v nesezdaném soužití. Tento údaj se neustále zvyšoval, v roce 1980 vzrostl na 90 tisíc. Údaje, které vyplývají z naposled provedeného sčítání, potvrzují dlouhodobý vzrůstající trend- v roce 2001 činil počet nesezdaných soužití již 125 tisíc. Vzhledem k dané sociální realitě není možné, aby právo tento druh soužití zcela ignorovalo. V současné době neexistuje zákonné vymezení nesezdaného soužití, zákon ani tento termín nepoužívá. To ovšem neznamená, že by jej opomíjel. V oblasti práva soukromého lze nesezdané soužití subsumovat pod jiné zákonem upravené pojmy (viz podkapitola 2.2.). Na rozdíl od soukromého sektoru právo veřejné pracuje s přímo s pojmem druh/družka, aniž by podávalo legální pojmovou definici.

Tato diplomová práce si klade za cíl podat výklad o nejdůležitějších právních otázkách vážících se k manželství a nesezdanému soužití osob různého pohlaví, na základě tohoto výkladu provést srovnání právního postavení osob žijících v těchto formách soužití a z daného porovnání vyvodit závěr, zda a do jaké míry je z hlediska práva výhodnější život v manželství či v nesezdaném soužití a v jakých oblastech se výhody či nevýhody projevují. Srovnány budou nejdůležitější právní aspekty sezdaného i nesezdaného soužití napříč současným českým právním řádem, tedy otázky soukromého i veřejného práva.

Zvolené téma diplomové práce není příliš častým předmětem zpracování v odborných publikacích, obzvláště v komparační formě. Ve své práci čerpám zejména z komentáře zákona o rodině od M. Hrušákové, publikace České rodinné právo M. Hrušákové, Z. Králíčkové nebo publikace Rozvody, rozchody a zánik partnerství autorské dvojce Francová M., Dvořáková Závodská J. Jelikož tato práce není zaměřena na srovnání právního postavení manželů a kohabitantů pouze z hlediska rodinného, popř. občanského práva, ale provádí komparaci i v rámci jiných odvětví, nezbytnými prameny jsou i další publikace

z oblasti práva trestního nebo práva sociálního zabezpečení, které uvádím v seznamu literatury.

Problematika nesezdaného soužití je zpracována především v odborných časopiseckých člancích, které považuji za důležité zdroje informací o daném tématu. Z nejnovějších uvedu článek K. Elischera Několik úvah nad kohabitací publikovaný v Právním fóru v roce 2009, který pojednává o právním postavení osob žijících v nesezdaném soužití v komparaci s francouzským právním řádem, dále článek R. Lužné Právní vztahy mezi mužem a ženou, kteří nejsou manžely, který vyšel v roce 2007 v periodiku Právo a rodina. Z dalších autorů, kteří se ve svých člancích zabývají problematikou práv kohabitantů a z jejichž odborných prací čerpám, jsou R. Fetter, J. Dvořáková Závodská nebo dvojce Z. Gregorová, Z. Králíčková.

Nezbytnými zdroji informací jsou samozřejmě zákony v aktuálním znění, dále pak příspěvky ve sbornících (příspěvek M. Hrušákové -Alternativní formy soužití aneb quo vadis rodinné právo? Pár znepokojivých otázek ohledně manželství a jeho perspektiv ze sborníku Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám), dále judikatura a internetové zdroje.

Metodou zpracování je zejména synchronní komparace (srovnání institutu manželství s nesezdaného soužití v platném českém právním řádu), v některých pasážích se vyskytuje také komparace diachronní (vývoj právní úpravy vybrané problematiky v čase). Dále je v práci použita kvantitativní metoda- sekundární analýza textů a dokumentů.

Diplomová práce je členěna do dvanácti kapitol, které jsou děleny na jednotlivé podkapitoly. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití bude u obsahově náročnějších témat nebo tam, kde je to vhodné z důvodu přehlednosti, provedeno tak, že bude nejdříve pojednáno zvlášť o nárocích manželů, poté o nárocích kohabitantů. V rámci obsahově méně náročnějších témat budou nároky srovnány synchronně v rámci jedné podkapitoly.

Ve své práci nejprve podám sociologický výklad zvolené problematiky, poté se zaměřím na právní vymezení pojmů, stručně pojednám o rozdílech vztahujících se ke vzniku a zániku manželství a nesezdaného soužití. Dále podám výklad a srovnám osobní a majetková práva, vzájemné vyživovací povinnosti, budu se zabývat vztahy ke společnému dítěti, právní úpravou bydlení, dědickými nároky, provedu srovnání právního postavení manželů a osob žijících v nesezdaném soužití z pohledu pracovního a trestního práva a práva sociálního zabezpečení.

1. Manželství a nesezdané soužití z pohledu sociologie

Sociologie definuje manželství jako právní vztah zavazující muže a ženu ke společnému životu.¹ Nesezdaným soužitím je pak nazýváno soužití dvou jedinců opačného pohlaví ve svazku obdobném manželství bez formálního uzavření sňatku. Vznik tohoto fenoménu je situován do severovýchodních zemí, zejména Dánska a Švédska. V průběhu 60. let. 20. století se tento jev začal výrazně objevovat v západních zemích.²

Nesezdané soužití se může členit na základě různých kritérií. Jedním z nich jsou příčiny, které vedly partnery k přijetí rozhodnutí neuzavřít manželství. Níže uvedené členění vychází z článku JUDr. PhDr. K. Elischer, Ph.D.³, podle kterého se kohabitace dělí na:

1. Kohabitace z nevěry- reprezentují situaci, kdy kohabitanti nemohou uzavřít manželství, neboť jeden z nich, popřípadě oba jsou již spojeni existujícím manželským poutem.

2. Kohabitace „libertinské“ představují množinu případů, kdy druh s družkou spolu nechtějí uzavřít manželství proto, že si každý přeje uchovat svoji svobodu s možností takové soužití kdykoli ukončit.

3. Třetí skupinu kohabitantů lze souhrnně označit pojmem kvazi – manželství. Manželství jeden z kohabitantů odmítá ze společenských, hierarchických či prestižních důvodů. Tento druh kohabitace se hojně vyskytoval v zemích Latinské Ameriky.

4. Nesezdaná soužití mladých lidí (mladické kohabitace, manželství na zkoušku). Soužití bez uzavření sňatku zpravidla trvá do narození prvního dítěte, poté většinou přechází v manželství.

5. Kohabitace seniorské bývají motivovány zejména pobíráním určitých důchodů, přičemž nárok na ně se ztrácí uzavřením nového manželství.

6. Volné svazky „na truc manželství“, u nichž je základem rozhodnutí neuzavřít manželství lhostejnost či nepřátelský postoj k institutům, které manželství reprezentuje.

Co se týče míry právní regulace nesezdaného soužití, v rámci Evropy se můžeme setkat s nejrůznějším pojetím od situace, kdy tento vztah není právně významný, až po možnosti podrobné právní úpravy (např. Skandinávie). V Holandsku má vztah druha a družky

¹ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 148.

² MAŘÍKOVÁ, Hana.; PETRUSEK, Miloslav.; VODÁKOVÁ, Alena a kol. *Velký sociologický slovník: II, P-Ž*. Praha: Karolinum, 1996, s. 1190.

³ ELISHER, Karel. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 260.

dokonce statusový charakter- vedle manželství zde existuje i registrované partnerství muže a ženy.⁴

Ve Francii došlo relativně nedávno k zásadním legislativním změnám v této oblasti. Současné francouzské právo tak nabízí dvojici lidí tři formy soužití. Na prvním místě zůstává tradiční forma manželství. Na místě druhém nabízí nyní francouzský zákonodárce dvě alternativní formy: concubinage (kohabitaci bez ohledu na pohlaví spolužijících osob) a Pacte civil de solidarité – smlouvu o občanské solidaritě, jakožto nominátního kontraktu sui genesis.⁵

⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana. Alternativní formy soužití aneb quo vadis rodinné právo? Pár znepokojivých otázek ohledně manželství a jeho perspektiv. In WINTEROVÁ, Alena, DVORÁK, Jan (ed). *Pocta Sentē Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009, s. 211.

⁵ ELISHER, Karel. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 260–261.

2. Pojem manželství a nesezdané soužití

2.1. Pojem manželství

Legální definici pojmu manželství podává ustanovení § 1 odstavce 1 zákona o rodině, které jej definuje jako trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Zákon zároveň v druhém odstavci téhož paragrafu uvádí jako hlavní účel tohoto svazku založení rodiny a řádnou výchovu dětí.

Z výše uvedené definice vyplývají následující pojmové znaky manželství. Prvním je trvalost společenství, čímž není myšlena časová neomezenost po celou dobu života manželů, ale skutečnost, že právní úprava nezná manželství zanikající uplynutím času.⁶ Další ze znaků je možnost uzavřít manželství pouze mezi mužem a ženou. Česká legislativa v současné době umožňuje dvěma osobám stejného pohlaví uzavřít tzv. registrované partnerství a to způsobem a na základě splnění podmínek zákona o registrovaném partnerství.

Právní úprava (vycházející z evropských křesťanských a kulturních tradic) stojí na principu monogamie. Manželství proto uzavírá pouze jeden mužem s pouze jednou ženou. Manželství je rovnoprávným vztahem. Rovnoprávnost muže a ženy v manželství zakotvuje jednak Listina základních práv a svobod, jednak zákon o rodině.⁷

Manželství je svobodným a dobrovolně uzavřeným životním společenstvím. Dobrovolnost rozhodnutí o vstupu do manželství znamená, že nikdo nemá právní možnost vynutit si uzavření manželství, zároveň také k němu není potřeba souhlasu třetích osob (rodičů či státního orgánu). Jestliže nezletilý ve věku šestnáct až osmnáct let nebo osoba trpící duševní poruchou potřebuje ke vzniku manželství souhlas soudu, je to proto, že dané osoby nesplňují obecné zákonné podmínky pro uzavření manželství. Při splnění těchto podmínek je na uzavření manželství právní nárok.⁸

Poslední z pojmových znaků manželství je jeho založení zákonem stanoveným způsobem. Protože jsou s uzavřením manželství spojeny zásadní právní následky v osobní i majtkové sféře, nemůže vzniknout jen prostou dohodou muže a ženy. Na vzniku manželství se účastní státní orgán nebo orgán církve, o zániku manželství za života obou manželů může rozhodnout jenom soud.⁹

⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 3.

⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 52.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

2.2. Pojmy vážící se k nesezdanému soužití

Na rozdíl od pojmu manželství, v případě nesezdaného soužití zákon nenabízí legální definici. Odborná literatura tento pojem vykládá jako vztah mezi mužem a ženou, kteří nejsou manželi, ale žijí spolu a společně uhrazují náklady na své potřeby. Tento faktický vztah bývá označován jako vztah mezi druhem a družkou, nezdané soužití, faktické manželství nebo také konkubinát či kohabitanec. Přestože není pochyb, že vztah muže a ženy bez uzavření manželství může utvořit rodinu, zákon o rodině se úpravě vztahů mezi druhem a družkou nevěnuje. Přesto tento faktický vztah není ponechán bez právních následků, kterým se budou věnovat následující kapitoly.¹⁰

Z hlediska občanského práva jsou pro vztah druha a družky významné **pojmy společná domácnost, osoba blízká a osoba spolužijící**. Pojem společná domácnost definuje ustanovení § 115 občanského zákoníku, podle kterého tvoří domácnost fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Společná domácnost předpokládá společné bydlení, výjimka z tohoto pravidla je možná jen v případech, kdy se jedná o dočasný pobyt na jiném místě z důvodu léčení, výkonu práce, studia apod. Společnou domácnost tedy představuje jen soužití skutečné a trvalé, v němž jeho členové přispívají k úhradě a obstarávání společných potřeb a v němž společně a bez rozlišování hospodaří s příjmy. Vyžaduje se také, aby fyzická osoba pečovala o společnou domácnost nebo poskytovala prostředky na úhradu společných potřeb).¹¹

Obsah pojmu **osoba blízká** vymezuje občanský zákoník v ustanovení § 116. Považuje se za ni příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel a registrovaný partner. Jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se považují za osoby blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní. Zákon tedy kategorizuje osoby blízké na ty, které se stávají osobami blízkými na základě příbuzenství nebo manželství, a na osoby, které zákon považuje za osoby blízké na základě faktických poměrů, což se týká druha a družky.¹²

Pojem **osoba spolužijící** je používán v souvislosti s právní úpravou dědění ze zákona a přechodu nájmu bytu. Za osobu spolužijící se považuje osoba, která žila se zemřelým před jeho smrtí ve společné domácnosti a která z tohoto důvodu o společnou domácnost pečovala nebo byla odkázána výživou na zůstavitele, a to po dobu nejméně jednoho roku v případě

¹⁰ GREGOROVÁ, Zdeňka; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, roč. 6, č. 5, s. 210.

¹¹ LUŽNÁ, Romana. Právní vztahy mezi mužem a ženou, kteří nejsou manžely. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 2, s. 1.

¹² Tamtéž, s. 2.

dědění ze zákona, popřípadě tři roky, jedná-li se o přechod nájmu bytu na druha zemřelého nájemce.¹³

Trestní právo a právo sociálního zabezpečení používá k označení osob žijících v nesezdaném soužití přímo termínu **druh**.

V této práci budu používat kromě termínů **druh** a **družka** ve stejném významu pojmy: osoby nebo pár žijící v nesezdaném soužití, kohabitanti, osoby žijící ve faktickém svazku či faktickém manželství.

¹³ FETTER, Richard. Právní poměry nesezdaných párů aneb **druh** a **družka**. *Právo a rodina*, 2004, roč. 6, č. 7, s. 2.

3. Vznik a zánik manželství a nesezdaného soužití

3.1. Vznik manželství

Jelikož cílem mé diplomové práce je poukázat na shody a odlišnosti v právním postavení manželů a osob žijících v nesezdaném soužití, nebudu se detailně zabírat formami sňatku, neplatností a neexistencí manželství, ale poukážu pouze na základní rozdíly odlišující vznik manželství od vzniku nesezdaného soužití.

Základní diference spočívá již v tom, že vznik manželství je zákonem formalizován. Manželství je uzavřeno na základě svobodného a úplného souhlasného prohlášení muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství, učiněného před obecním úřadem pověřeným vést matriky, popřípadě úřadem, který plní jeho funkci nebo před orgánem církve nebo náboženské společnosti k tomuto oprávněné zvláštním právním předpisem. Zákon o rodině zároveň na výše zmíněné prohlášení klade následující požadavky: musí být učiněno veřejně, slavnostním způsobem a v přítomnosti dvou svědků.

Další odlišnost manželství od nesezdaného soužití spočívá v tom, že manželství není možné uzavřít mezi jakýmkoliv osobami rozdílného pohlaví. Zákon stanovuje okolnosti, za jejichž existence se manželství považuje za neplatné. Těmito okolnostmi jsou: předešlé uzavření manželství, příbuzenský vztah mezi předky a potomky a mezi sourozenci, nedostatek věku, duševní porucha a vady právního úkonu samotného. Uvedené okolnosti však nebrání tomu, aby dané osoby žily v nesezdaném soužití, což je např. u osob, které již jsou vázány manželským slibem, běžnou praxí. Existence některých zmíněných okolností ve vztahu druha a družky však mají trestněprávní dopad. V případě příbuzenského vztahu přichází v úvahu trestný čin soulože mezi příbuznými podle ustanovení § 188 trestního zákoníku.

Naopak porušení zásady monogamie znamená trestněprávní postih pro manžele, nikoli nesezdané partnery. Manželství existuje vždy mezi jedním mužem a jednou ženou, porušení tohoto pravidla naplňuje skutkovou podstatu trestného činu dvojího manželství (§ 194 trestního zákoníku). V případě faktického soužití muže s několika ženami ve společné domácnosti (popř. naopak), přičemž by mezi nimi vznikl sexuální vztah, by se nejednalo o spolužití zákonem nedovolené a to ani v případě, že by se z tohoto vztahu narodily děti a v této domácnosti vyrůstaly.

3.2. Vznik nesezdaného soužití

Na rozdíl od manželství, k jehož uzavření je potřeba splnění zákonných požadavků, vznik faktického soužití není zákonem nijak upraven. Vznik se tedy váže na moment zahájení reálného soužití, při němž se žena a muž rozhodnou trvale bydlet spolu a společně uhrazovat náklady na své potřeby. Vytvoří tedy společnou domácnost ve smyslu ustanovení § 115 občanského zákoníku. Zákon ale může vázat právní následky vzniku nesezdaného soužití až k uplynutí určité doby trvání svazku (§ 7 odst. 8 zákona o státní sociální podpoře).

3.3. Zánik manželství

Manželství zaniká následujícími způsoby:

1. Smrtí
2. Prohlášením manžela za mrtvého
3. Rozvodem

Právní úprava definuje okolnosti, za nichž je možné manželství rozvést, jako stav, kdy manželství je tak trvale a hluboce rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Tyto okolnosti posuzuje v řízení o rozvod manželství soud, přičemž bere v úvahu příčiny rozvratu manželství.¹⁴

Z dikce zákona vyplývá, že na rozvod není právní nárok. V řízení před soudem musí být prokázána existence kvalifikovaného rozvratu, čímž se myslí tak hluboký a trvalý rozvrat vztahů mezi manžely, že nelze očekávat obnovení manželského soužití.¹⁵

Přestože jsou splněny podmínky pro rozvod manželství stanovené zákonem, tj. byla prokázána existence kvalifikovaného rozvratu, soud návrhu na rozvod v zákonem stanovených případech nevyhoví. Prvním z nich je situace, kdy se rozvodu brání manžel, kterému by byla rozvodem způsobena zvlášť závažná ujma, zároveň tento bránící se manžel nesmí být tím, kdo převážně zapříčinil rozvrat vztahů a mimořádné okolnosti svědčí pro zachování manželství. Daná situace může nastat například tehdy, je-li bránící se manžel invalidní. Tato překážka rozvodu, zvaná tvrdostní klauzule, však není časově neomezená. Zákon totiž stanoví, že se i takovéto manželství rozvede, nežijí-li spolu manželé déle než tři roky.¹⁶

Manželství zároveň nemůže být podle ustanovení § 24 odstavce 2 zákona o rodině rozvedeno v případě, kdy manželé mají nezletilé děti, a případný rozvod by byl v rozporu se

¹⁴ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s.

¹⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 120.

¹⁶ Tamtéž, s. 121-122.

zájmem těchto dětí daným zvláštními důvody, kterými mohou být zejména invalidita dítěte, jeho psychické postižení apod. Tento kvalifikovaný zájem dítěte se promítá do všech variant rozvodu.¹⁷ To znamená, že manželství, u něhož by se uplatnil rozvod s tvrdostní klauzulí, nebude rozvedeno ani poté, co manželé spolu tři roky nežijí, jsou-li splněny požadavky ustanovení § 24 odstavce 2 zákona o rodině.

Na druhou stranu zákon upravuje i možnost rozvodu, v němž se soud zjišťováním hlubokého a trvalého rozvratu manželství a jeho příčinami nezabývá. Jedná se o zvláštní druh rozvodu za těchto předpokladů: manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé ke dni podání žaloby spolu nejméně šest měsíců nežijí a druhý manžel se k návrhu na rozvod připojí. Za splnění uvedených předpokladů zákon konstruuje nevyvratitelnou domněnku existence rozvratu manželství. Soud manželství rozvede, pouze pokud jsou k návrhu přiloženy zákonem požadované listiny o vypořádání veškerých majetkových vztahů, práva společného bydlení, případně dohoda o vyživovací povinnosti na dobu po rozvodu a pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí na dobu po rozvodu.¹⁸

3.4. Zánik nesezdaného soužití

Za důvody zániku nesezdaného soužití lze považovat tyto:

1. Smrt druha nebo družky
2. Prohlášení druha nebo družky za mrtvého
3. Zánik společné domácnosti druha a družky na základě rozhodnutí alespoň jednoho z nich

V porovnání s úpravou rozvodu není zánik faktického manželství vázán žádnými formalitami ani rozhodnutím příslušného orgánu. Zároveň ani ten z dvojice, který s rozchodem nesouhlasí, nemá žádnou právní možnost tomu druhému v rozchodu zabránit.

¹⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 69-70.

¹⁸ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 7.

4. Osobní vztahy

4.1. Osobní vztahy mezi manžely

Obsahem vztahu mezi manžely jsou následující právem regulovaná práva a povinnosti:

1. Povinnost žít spolu

Tuto povinnost nelze vykládat jako povinnost bydlet v jednom domě či bytě. Lze poukázat na studentská manželství, kdy manželé přebývají většinu času odděleně na různých místech, přesto žijí spolu. A naopak může existovat manželství, kde manželé obývají jeden byt, avšak nežijí spolu. Prokázání takovéto faktické odluky pak má zásadní význam v řízení o rozvod manželství.¹⁹

2. Povinnost být si věrni

Jak již bylo výše zmíněno, manželství je založeno na principu monogamie, proto není společensky žádoucí, aby manželé navazovali mimomanželské vztahy. Avšak tato povinnost je spíše normou morální, není tedy možné se jejího výkonu domáhat soudně.²⁰

3. Povinnost vzájemně si pomáhat

Tato povinnost proniká do všech oblastí života manželů. Zákonem je pak upravena zejména v souvislosti s vzájemnou vyživovací povinností.²¹

4. Povinnost vytvářet zdravé rodinné prostředí

Zdravé rodinné prostředí bez negativních jevů jako je alkohol či promiskuita tvoří předpoklad pro výchovu dítěte, což je účel a cíl manželství.²²

5. Povinnost respektovat svoji důstojnost

6. Povinnost společně pečovat o děti

7. Povinnost uspokojovat potřeby rodiny podle svých schopností a možností

8. Povinnost rozhodovat společně o záležitostech rodiny

Mezi osobní práva manželů je teorií řazeno i **právo zákonného zastupování mezi manžely**. Právo zastupovat druhého manžela v jeho výlučných záležitostech je podmíněno tím, že se jedná o běžnou záležitost. Zákonné zastupování manžela je také vyloučeno v případě, kdy druhý manžel zastoupení výslovně vyloučil a toto vyloučení je třetí osobě

¹⁹ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 91.

²⁰ Tamtéž, s. 91-92.

²¹ Tamtéž s. 92.

²² PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 30.

známo. Při zastupování se musí jednat o běžnou záležitost druhého manžela, nikoli rodiny jako celku, protože v druhé z uvedených situací jedná manžel svým jménem a zavazuje solidárně oba manžely. Manžel tak může zastupovat druhého manžela například při běžné záležitosti týkající se správy majetku, který je ve výlučném vlastnictví zastupovaného manžela. Za běžné záležitosti se však nepovažují např. podání návrhu na zahájení jakéhokoliv řízení za druhého manžela, zastupování v dědickém řízení, manžela nelze zastoupit ani při převzetí jeho mzdy. Jestliže jsou splněny výše uvedené předpoklady, jedná druhý manžel jako zástupce ze zákona a nepotřebuje zvláštní plnou moc. Při vyřizování podstatných záležitostí buď musí každý z manželů jednat za sebe, nebo se může nechat zastoupit manželem nebo jinou osobou na základě plné moci.²³

4.2. Osobní vztahy mezi druhem s družkou

Vzhledem k tomu, že nesezdané soužití jako institut není upraven žádným právním předpisem, řídí se práva a povinnosti v rámci osobních vztahů mezi druhem a družkou pouze normami morálními.²⁴

V souvislosti se vzájemným zastupováním druha a družky v běžných záležitostech jednoho z nich, nenáleží druhovi zákonné právo zastupovat družku jak je tomu v případě manželů. Na druha a družku je v souvislosti se zastupováním právem nahlíženo shodně jako na kterékoliv jiné osoby, a proto je k zastupování druha v běžných záležitostech družky nutná platná plná moc.

²³ LUŽNÁ, Romana. Zastupování mezi manžely. *Právo a rodina*, 2005, roč. 7, č. 10, s. 10–12.

²⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 165.

5. Majetkové vztahy

5.1. Majetkové vztahy mezi manžely za trvání manželství

Společné jmění manželů

Majetek manželů zpravidla v největší míře spadá pod režim společného jmění manželů. Společné jmění manželů je majetkoprávní institut, který může vzniknout jen mezi manžely. Každý z manželů je úplným vlastníkem celé věci patřící do společného jmění a ve svém vlastnictví je omezen jen stejným vlastnictvím druhého manžela.²⁵

Vymezení obsahu společného jmění manželů je dáno ustanovením § 143 občanského zákoníku.

1) Aktiva

Tvoří je **majetek nabytý některým z manželů nebo jimi oběma společně za trvání manželství**, tedy ode dne sňatku do smrti jednoho z manželů, do dne právní moci rozsudku o rozvodu manželství, do dne prohlášení manžela za mrtvého. K zániku společného jmění manželů dochází také právní mocí rozhodnutí soudu o prohlášení manželství za neplatné, dále pak na základě rozhodnutí trestního soudu o propadnutí majetku či jeho části nebo propadnutí věci státu, stejné účinky pak má i prohlášení konkurzu na majetek jednoho z manželů.²⁶

Výjimku z uvedeného pravidla tvoří věci, které byly získány za trvání manželství dědictvím nebo darem. Tyto věci i přes to, že byly nabyty jedním z manželů za trvání manželství, spadají do výlučného vlastnictví jednoho z manželů, popřípadě do podílového spoluvlastnictví obou manželů. Dále jsou ze společného jmění vyloučeny též věci osobní potřeby včetně dražších věcí typu šperků či kožichů, které taktéž spadají do výlučného vlastnictví toho manžela, který je užívá. Třetí kategorií tvořící popisovanou výjimku jsou věci vydané na základě předpisů o restituci majetku tomu z manželů, který měl vydanou věc ve vlastnictví před uzavřením manželství nebo kterému byla věc vydána jako právnímu nástupci původního vlastníka. Věci získané na základě restituce do společného jmění nepatří, avšak příjmy z nich plynoucí (například nájemné) již ano. Poslední kategorií věcí do společného jmění nepatřících je majetek nabytý jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela.²⁷

²⁵ HOLUB, Milan; BIČOVSKÝ, Jaroslav; POKORNÝ, Milan. *Společné jmění manželů*. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2009, s. 48.

²⁶ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 49.

²⁷ Tamtéž, s. 52.

2) Pasiva

Do společného jmění manželů patří také skupina závazků, které některému z manželů nebo oběma manželům společně vznikly za trvání manželství, s výjimkou závazků týkajících se majetku, který náleží výhradně jednomu z nich (například závazek týkající se nemovitosti, která je ve výlučném vlastnictví jednoho manžela), a závazků, jejichž rozsah přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, které převzal jeden z nich bez souhlasu druhého.

Správa majetku ve společném jmění manželů

V souvislosti s nakládáním s majetkem zákon rozlišuje správu majetku obvyklou a správu v ostatních záležitostech. Obvyklou správu může vykonávat každý z manželů samostatně. Ke správě v ostatních záležitostech je ale potřeba souhlasu obou manželů. Není-li souhlas druhého manžela dán, je pak takováto dispozice s majetkem neplatná. Například uzavřel-li jeden z manželů bez souhlasu druhého kupní smlouvu, jejímž předmětem je osobní automobil (koupě automobilu ve většině případů nespadá pod obvyklou správu), může se druhý z manželů dovolávat relativní neplatnosti smlouvy. Dovolat se jí s úspěchem může v tříleté promlčecí lhůtě, která začne běžet od okamžiku, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé.²⁸

5.2. Majetkové vztahy mezi druhem a družkou za trvání vztahu

Majetek druhá a družky bude v největší míře podřízen režimu podílového spoluvlastnictví. Pár žijící v nesezdaném soužití nikdy nenabývá majetek do společného jmění manželů. Zde se nabízí poukázat na další z rozdílů. Může totiž existovat manželství, kde je většina majetku nabývána nikoli do společného jmění, ale do podílového spoluvlastnictví, respektive výlučného vlastnictví. Děje se tak na základě smlouvy o zúžení společného jmění, předmanželské smlouvy, kterou uzavírají snoubenci za účelem úpravy svých budoucích majetkových poměrů nebo smlouvy vyhrazující vznik společného jmění až ke dni zániku manželství (vše ve formě notářského zápisu). Manželé si tak oproti druhovi a družce mohou vybrat, jakému režimu svůj majetek podřídí.

Podílové spoluvlastnictví

Základním pojmem, který se váže k institutu spoluvlastnictví, je podíl. Podíl vyjadřuje míru, jakou se spoluvlastníci podílejí na právech a povinnostech, které vyplývají ze

²⁸ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 56-57.

spoluvlastnictví věci. Spoluvlastníci se dohodnou, v jakém poměru budou jejich podíly. Nedojde-li k dohodě, platí, že jsou stejné. Podíl na věci však není vymezen reálně, žádný z manželů tedy nevlastní konkrétní část věci, jde o dělení ideální.²⁹

Podílové spoluvlastnictví tedy odlišuje od společného jmění manželů v první řadě to, že na rozdíl od společného jmění, kde nejsou stanoveny podíly jednotlivých manželů na věcech, u spoluvlastnictví, jak vyplývá z názvu, stanoveny jsou. Manželé si tedy nemohou dohodnout, že věc patřící do společného jmění bude např. z 1/3 manželčina a ze 2/3 manželova. Toto oprávnění ale nesezdanému páru, který nabývá věc z prostředků druhá i družky, náleží.

Správa věci v podílovém spoluvlastnictví

Dle textu zákona (ustanovení § 139 občanského zákoníku) rozhodují o hospodaření se společnou věcí spoluvlastníci většinou počítanou podle velikosti podílů. Při rovnosti hlasů nebo nedosáhne-li se většiny nebo dohody, rozhodne na návrh kteréhokoliv spoluvlastníka soud. Zmiňované pravidlo je v teorii nazýváno majoritním principem. Ochrana zájmu minoritního spoluvlastníka je dána pouze v případě, kdy se jedná o důležitou změnu společné věci. V takové situaci má přehlasovaný spoluvlastník (nebo spoluvlastníci) právo obrátit se na soud, aby o změně rozhodl.

5.3. Majetkové vztahy mezi manžely po zániku manželství

Spolu se zánikem manželství zaniká také společné jmění manželů. Společné jmění manželů zaniká také za trvání manželství prohlášením konkurzu na majetek jednoho z manželů a rozhodnutím trestního soudu o propadnutí majetku nebo jeho části či propadnutí věci státu. Dojde-li z jakéhokoliv důvodu k zániku společného jmění manželů, provede se jeho vypořádání. Podle platné právní úpravy nelze do vypořádání zahrnout výlučný majetek jednoho z manželů, jak je tomu např. v USA.³⁰

Vypořádáním společného jmění manželů se rozumí jeho rozdělení mezi manžely, tj. rozdělení majetku a závazků, které do společného jmění spadaly v den zániku manželství. Při určování výše podílu každého manžela ze společného jmění se vychází ze zásady, že podíly obou manželů na společném jmění jsou stejné. Ze zásady rovnosti zákon vychází i pokud jde o závazky manželů patřících do společného jmění. Toto pravidlo rovnosti však může být modifikováno dalšími zákonnými zásadami. Jednou z takových je zásada, že každý z manželů je oprávněn požadovat, aby mu bylo uhrazeno, co ze svého vynaložil na společný majetek, a

²⁹ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 112.

³⁰ Tamtéž, s. 68-69.

povinen nahradit, co ze společného majetku bylo vynaloženo na jeho ostatní majetek. Ze společného jmění jsou běžně nakupovány předměty, které se stávají výlučným majetkem jednoho z manželů. Proto se při vypořádání uplatní realizace tzv. zápočtů, jejichž cílem je navrátit do společného majetku to, co bylo vynaloženo na výlučný majetek jednoho z manželů. Předpokladem je, aby hodnoty, jejichž započtení se má provést, v době zániku společného jmění existovaly. Zápočty se ovšem neuplatní u veškerého majetku pořízeného z prostředků ve společném jmění a pařícího do výlučného vlastnictví jednoho z manželů – např. se neuplatní u věcí obvyklé a přiměřené osobní potřeby jako je ošacení apod.³¹

Jestliže manžel chce náhradu toho, co vynaložil z výlučného majetku na společné jmění, musí o náhradu před soudem požádat, jinak mu ji nepřizná. Naopak vynaložil-li jeden z manželů náklad ze společného jmění na výlučný majetek jen jednoho z manželů, soud přizná povinnost k náhradě *ex offio*.³²

Dalšími hledisky, ke kterým soud při vypořádání společného jmění přihlíží, jsou potřeby nezletilých dětí, péče o rodinu a zásluhy o nabytí a udržení společného jmění. V souladu s judikaturou není možné automaticky přiznat větší zásluhy na nabytí společného jmění tomu z manželů, který rozmnožil společné jmění větším dílem s ohledem na své možnosti a schopnosti. Zohledněna musí být i činnost druhého manžela vynaložená na péči o děti a společnou domácnost. Při vypořádání lze zohlednit také negativní chování manžela jako neehospodárnost či alkoholismus. Zásady, kterými se řídí vypořádání společného jmění, nejsou dle judikatury uvedeny taxativně, proto mohou soudy brát na zřetel i jiné důležité okolnosti jako např. nemoc jednoho z manželů.³³

K vypořádání společného jmění může v první řadě dojít na základě dohody bývalých manželů. Tuto dohodu lze platně uzavřít teprve po právní moci rozsudku o rozvodu manželství. Zákon požaduje písemnou formu. Jestliže do společného jmění manželů náleží také nemovitost, nabývá dohoda účinnosti vkladem do katastru nemovitostí. Jestliže jsou bývalí manželé schopni se domluvit, nejsou při vypořádání vázáni shora uvedenými pravidly, která stanoví občanský zákoník, a vypořádání mohou provést zcela podle vlastního uvážení. Proto přichází v úvahu i platně uzavřená dohoda o vypořádání, podle které připadá veškerý společný majetek jen jednomu z manželů. Takovou dohodou však nesmí být dotčena práva věřitelů v souladu s ustanovením § 150 odst. 2 občanského zákoníku. Samotným obsahem dohody je určení, komu které věci ze společného jmění připadnou do výlučného vlastnictví.

³¹ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVORÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 1. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 397-398.

³² Tamtéž, s. 398.

³³ Tamtéž, s. 399.

Lze doporučit zahrnout do smlouvy i tzv. generální klauzuli, která řeší, komu případnou movité věci, které smluvní strany opomněli v dohodě uvést. V rámci dohody je také možné sjednat finanční dorovnání podílů.³⁴

Jestliže nedojde k vypořádání společného jmění dohodou, rozhodne na návrh některého z bývalých manželů soud. Návrh může být podán ve tříleté lhůtě počínající běžet zánikem manželství. Jedná se o tzv. *judicium duplex*, což znamená, že soud v řízení o vypořádání společného jmění manželů není vázán podaným návrhem.³⁵

Může nastat situace, kdy se bývalí manželé na vypořádání zaniklého společného jmění ani nedohodnou, ani žádný z nich nepodá návrh na zahájení řízení o vypořádání společného jmění manželů soudem. Pak, uplynou-li 3 roky od zániku společného jmění, aniž by došlo k vypořádání dohodou nebo byl podán zmiňovaný návrh k soudu, uplatní se zákonná domněnka obsažená v ustanovení § 150. odst. 4 občanského zákoníku. Cílem zákonné domněnky je zabránění dlouhodobé právní nejistotě v majetkových vztazích manželů. Po uplynutí zákonem stanovené lhůty platí ohledně movitých věcí nevyvratitelná domněnka, že se manželé vypořádali podle stavu, v jakém každý z nich užívá věci ze společného jmění výlučně jako vlastník pro potřebu svou, své rodiny a domácnosti. Předpokladem je tedy faktický stav trvalého a nerušeného užívání věci jen jedním z manželů. Tento předpoklad není splněn, pokud je věc užívána jedním z manželů proti vůli druhého manžela. Nejsou-li splněny podmínky, stává se movitá věc předmětem podílového spoluvlastnictví mezi manžely, přičemž podíly manželů jsou stejné. Nemovitosti jsou po marném uplynutí tříleté lhůty pro učinění dohody o vypořádání, popř. podání návrhu k soudu *ex lege* předmětem podílového spoluvlastnictví mezi manžely se stejnými podíly. Co se týká ostatních majetkových práv, pohledávek a závazků, pak zákon stanoví, že i z nich jsou bývalí manželé oprávnění a povinni rovným dílem.³⁶

5.4. Majetkové vztahy mezi druhem a družkou po ukončení vztahu

Na rozdíl od společného jmění manželů, jehož existence je vázána na trvání manželství a rozvodem manželů zaniká, je existence podílového spoluvlastnictví mezi druhem a družkou institutem na trvání vztahu nezávislým. Rozchod nesezdaného páru tak nemá žádné účinky na jejich majetek ve spoluvlastnictví. Zanikne-li soužití druha a družky, je zde

³⁴ LUŽNÁ, Romana. Vypořádání společného jmění manželů dohodou po právní moci rozvodu manželství. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 6, s. 13–14.

³⁵ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jirí; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné I.* 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 402.

³⁶ Tamtéž, s. 404-405.

zpravidla dán zájem na vyřešení společných majetkových vztahů. Podílové spoluvlastnictví pak může být zrušeno a vypořádáno, přičemž druh s družkou nejsou na rozdíl od manželů vázáni žádnou lhůtou. Podílové spoluvlastnictví tak může být zrušeno a vypořádáno kdykoli po zániku nebo i během nesezdaného soužití druha a družky. Zde zákonodárce klade nesezdané soužití na roveň kterémukoliv jinému vztahu dvou spoluvlastníků.

Podílové spoluvlastnictví může být zrušeno a následně vypořádáno v první řadě na základě dohody spoluvlastníků. Nedojde-li k dohodě, může kterýkoliv z nich podat návrh na zrušení a vypořádání spoluvlastnictví soudu. Jedná se shodně s řízením o vypořádání společného jmění o judicium duplex, tudíž soud může rozhodnout i jinak než je uvedeno v návrhu spoluvlastníka. Dojde-li k soudnímu řízení, zákon stanoví způsoby vypořádání a jejich závazné pořadí. Na prvním místě je soud povinen zkoumat, zda lze věc reálně rozdělit tak, aby rozdělením vznikly dvě samostatné věci v právním smyslu. Nelze-li věc reálně rozdělit, přikáže ji soud za přiměřenou náhradu jednomu nebo více spoluvlastníkům (v tomto případě jednomu z nesezdaného páru). Rozhodujícím hlediskem pro určení toho, komu věc připadne, je účelné využití věci spolu s hlediskem velikosti spoluvlastnického podílu. Praxe bere v případě nemovitosti úvahu i bydlení s nemocnými dětmi, rekreační účely apod. V rozhodnutí, jímž soud přikáže věc do výlučného vlastnictví jednoho spoluvlastníka, soud zároveň uloží povinnost zaplatit přiměřenou náhradu tomu spoluvlastníkovi, kterému se vlastnictví odnímá. Podle judikatury se přiměřenou náhradou rozumí taková, která umožní, aby si spoluvlastník obstaral odpovídající v místě a čase obvyklou náhradu. Není-li možné reálně rozdělení věci, ani o ni žádný ze spoluvlastníků nemá zájem, nařídí soud její prodej v souladu s ustanoveními občanského soudního řádu o výkonu rozhodnutí prodejem věci. Výtěžek prodeje se rozdělí podle podílů. Jestliže se věc nepovede prodat, zůstává i nadále ve spoluvlastnictví.³⁷

³⁷ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné I.* 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 377-379.

6. Vyživovací povinnosti

Právní úprava vyživovacích povinností daná zákonem o rodině tvoří spolu s úpravou společného jmění manželů zásadní rozdíl mezi právním postavením manželů a kohabitantů. Zákon o rodině vyjmenovává taxativně osoby, které mohou nárokovat výživné, osoby žijící v nesezdaném soužití zde ale nezahrnuje. Soužití nesezdaných párů, i kdyby bylo dlouhodobé, nezakládá vyživovací povinnost a to ani v případě, že by se do tohoto faktického svazku narodily děti.³⁸ Výjimku představují nároky neprovdané matky, ale ani tento institut nezakládá vyživovací povinnost v takové rozsahu a délce trvání, v jakém je stanovena mezi manžely.

6.1. Vyživovací povinnost mezi manžely za trvání manželství

Vyživovací povinnost mezi manžely stanovená v ustanovení § 91 zákona o rodině je konkretizací obecné povinnosti manželů vzájemně si pomáhat. Vyživovací povinnost manželů by měla být plněna v takovém rozsahu, aby hmotná a kulturní úroveň manželů byla stejná. Zmíněné hledisko je projevem zásady rovnoprávnosti muže a ženy žijících v manželství. Použití tohoto kritéria při stanovení rozsahu vyživovací povinnosti v praxi znamená, že manžel, jehož příjmy jsou vyšší, je povinen poskytovat výživné manželovi, jehož příjmy jsou nižší v takovém rozsahu, aby došlo k vyrovnání jejich životních standardů. Ve fungující rodině, kde manželé hospodaří společně s příjmy obou manželů, nečiní plnění vyživovací povinnosti potíže. V případech, kdy vyživovací povinnost není plněna vůbec nebo je plněna nedostatečně, zákon dává možnost domáhat se plnění soudní cestou. Na rozdíl od jiných povinností mezi manžely (žít spolu, být si věrni), je nárok na plnění povinnosti vyživovací nejen soudně vymahatelný, ale také vynutitelný. Manžel, jemuž není výživné poskytováno a jehož životní úroveň je nižší, je oprávněn k podání návrhu na zahájení řízení o určení vyživovací povinnosti.³⁹

Při určování vyživovací povinnosti bere soud v úvahu odůvodněné potřeby oprávněného na jedné straně, na druhé pak možnosti, schopnosti a majtkové poměry povinného v konkrétním případě. Soud zohledňuje nejen měsíční příjmy manželů, ale také péči o společnou domácnost, zdravotní stav oprávněného i povinného, náklady vynakládané na kulturní a společenský život. Může nastat situace, kdy se po rozhodnutí soudu změni na

³⁸ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 27.

³⁹ PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 115.

straně jednoho z manželů poměry natolik, že životní standart manželů bude opět rozdílný (například příjmy povinného výrazně převyšují jeho příjmy v době, kdy se o výživném rozhodovalo). Takováto změna skutečností zakládá nárok na podání nového návrhu na určení vyživovací povinnosti soudem. Není vyloučena ani situace, kdy se z oprávněného stane povinný.⁴⁰

Vyživovací povinnost mezi manžely předchází ostatním vyživovacím povinnostem. Manželé mohou požadovat výživné od jiných osob teprve sekundárně v případě, že nejsou schopni se vyživovat navzájem.⁴¹ Hierarchie vyživovacích povinností přicházejících v dané situaci v úvahu je dána následujícími pořadími: na prvním místě vzájemná povinnost manželů, následuje povinnost rozvedených manželů, poté lze uplatňovat vyživovací povinnost dětí vůči rodičům, až na posledním místě může manžel požadovat výživné po ostatních příbuzných.

6.2. Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely

Dnem, kdy rozhodnutí o rozvodu manželství nabývá právní moci, zanikají mezi bývalými manžely veškeré osobní a majetkové vztahy, včetně vzájemné vyživovací povinnosti. Pokud se však jeden z bývalých manželů není schopen sám žít, zákon mu přiznává právo žádat od bývalého manžela příspěvek na přiměřenou výživu. Zákonodárce zvolil tento způsob právní úpravy za účelem vyrovnání rozdílných ekonomických možností, k jejichž vzniku došlo za trvání manželství. Nárok žádat výživné se vztahuje na oba manžele, v praxi se jedná zpravidla o výživné manželky, u které je důvodem péče o malé děti, u starších žen skutečnost, že se žena za trvání manželství věnovala péči o domácnost a ztratila odbornou kvalifikaci k výkonu práce.⁴²

Pokud se tedy rozvedený manžel není schopen sám žít, má nárok na příspěvek na přiměřenou výživu. Rozsah vyživovací povinnosti je omezenější než v případě manželů za trvání manželství, kdy manželé mají právo sdílet stejnou životní úroveň. Poskytování příspěvku na přiměřenou výživu po rozvodu právní úprava nijak časově neomezuje. Existuje však speciální úprava dle ustanovení § 93 zákona o rodině, podle níž může soud manželovi, který se porušením manželských povinností na rozvratu manželství převážně nepodílel a kterému byla rozvodem způsobena závažná újma, přiznat výživné proti bývalému manželovi v takovém rozsahu, jaký byl za trvání manželství, tedy tak, aby životní úroveň rozvedených manželů byla stejná. Výživné podle speciální úpravy soud přiznává nanejvýš na dobu tří let od právní moci rozhodnutí o rozvodu. V případě, že by se rozvedený manžel nebyl schopen sám

⁴⁰ PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s 115–116.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² LUŽNÁ, Romana. Výživné rozvedeného manžela. *Právo a rodina*, 2006, roč. 8, č. 8, s. 9.

živit ani po ukončení poskytování speciálního výživného po dobu tří let, může žádat soud o přiznání příspěvku na přiměřenou výživu.⁴³

Další podmínkou pro přiznání nároku na výživné rozvedeného manžela je stejně jako u poskytování výživného mezi manžely soulad s dobrými mravy. Za nesoulad s dobrými mravy se považuje zejména přiznání nároku na výživné manželovi, který převážně zavinil rozvrat manželství- v praxi by se takto nahlíželo např. na návrh na určení výživného manželky, která opustila kvůli jinému muži manžela, jenž se na rozvratu manželství převážně nepodílel, a následně po rozvodu žádala o výživné. Zda se v daném případě uplatní či neuplatní korektiv dobrých mravů, závisí na okolnostech konkrétního případu.⁴⁴

Nárok na výživné rozvedeného manžela zaniká, jestliže povinný manžel zemře, dále pak poskytnutím určité jednorázové částky, která pokrývá veškeré další nároky na výživné. Tento způsob vyrovnání musí být stanoven na základě písemné smlouvy, v případě rozvodu podle §24a zákona o rodině musí být podpisy na smlouvě úředně ověřeny. Právo na výživné rozvedeného manžela v poslední řadě zaniká též v případě, kdy oprávněný manžel uzavře nové manželství. Zde totiž nastupuje vzájemná vyživovací povinnost mezi novomanželky.⁴⁵

6.3. Vyživovací povinnost mezi druhem a družkou

Vyživovací povinnost mezi druhem a družkou není upravena v žádném právním předpise. Absence právní úpravy vyživovací povinnosti mezi druhem a družkou tvoří jeden ze základních rozdílů v právním postavení manželů a osob žijících v nesezdaném soužití.

Jediným nárokem, který se může uplatnit ve vztahu druha a družky, je nárok neprovdané matky na **příspěvek na přiměřenou výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce**. Nárok na příspěvek však nezakládá samotný vztah druha a družky, ale vznik nákladů spojených s těhotenstvím a porodem matky. Nárok je tedy nezávislý na trvání nesezdaného soužití, vzniká neprovdané matce i v případě, že vztah k otci dítěte již zanikl a nežijí ve společné domácnosti. Příspěvek může neprovdaná matka požadovat maximálně po dobu dvou let od porodu dítěte.

To, že zákon nepřiznává druhovi a družce žádnou obligatorní vyživovací povinnost neznamená, že by tato povinnost nemohla vzniknout smluvně. Druh a družka mohou uzavřít dle § 51 občanského zákoníku **inominátní kontrakt**, jehož obsahem bude závazek poskytovat výživné. Druh s družkou mohou dále uzavřít **smlouvu o důchodu** upravenou v § 842 a násl. občanského zákoníku. Na základě písemné smlouvy o důchodu vzniká nárok

⁴³ LUŽNÁ, Romana. Výživné rozvedeného manžela. *Právo a rodina*, 2006, roč. 8, č. 8, s. 9.

⁴⁴ Tamtéž, s. 10–11.

⁴⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 403–404.

oprávněné osoby na vyplácení určitého důchodu doživotně nebo na jinak stanovenou dobu neurčitého trvání, například na dobu, co faktický vztah druha a družky trvá.⁴⁶

Pokud druh s družkou žijí ve společné domácnosti, zpravidla uspokojují své potřeby společně a výživné si poskytují dobrovolně bez zákonného i smluvního pokladu. Takového dobrovolné poskytování výživného se nepovažuje za bezdůvodné obohacení ve smyslu ustanovení § 451 a násl. občanského zákoníku. Faktické poskytování výživného může být právně relevantní v souvislosti s náhradou škody podle ustanovení § 448 odst. 1 občanského zákoníku.⁴⁷

⁴⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 166.

⁴⁷ Tamtéž.

7. Vztahy ke společnému dítěti

7.1. Postavení dětí narozených v manželství a mimo ně v kontextu historického vývoje

Právní předpisy platné na našem území v minulosti rozlišovaly mezi dětmi narozenými v manželství a mimo ně. Obecný občanský zákoník z roku 1811 přiznával manželskému dítěti privilegované postavení. Dítě narozené mimo manželství nebylo s manželským dítětem rovnoprávné, neboť jeho práva, s výjimkou vyživovací povinnosti otce, směřovala především k matce. Teprve ve druhé polovině 20. století dochází ke zrovnoprávnění. Zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. zrovnoprávnil všechny děti téhož rodiče narozené v manželství i mimo ně. Právní úprava daná tímto zákonem tak byla v souladu s mezinárodními dokumenty zabývajícími se lidskými právy (např. Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948).⁴⁸

Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR, v článku 32 výslovně uvádí, že děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva.

V červnu 2001 vstoupila v platnost na území České republiky Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství. Tento mezinárodněprávní dokument Rady Evropy vyhlášený v roce 1975 při svém vzniku vycházel z faktu, že v právní úpravě členských států existovaly značné rozdíly. Úmluva nezrovnoprávňuje děti narozené v manželství s těmi narozenými mimo ně v celém rozsahu, ale pouze v některých ohledech. Například stanoví, že otec a matka, popřípadě další členové rodiny otce nebo matky dítěte narozeného mimo manželství budou mít stejné vyživovací povinnosti k dítěti, jako kdyby se narodilo v manželství. Úmluva také přiznává dítěti narozenému mimo manželství stejná práva na dědictví po otci a matce nebo členech otcovy nebo matčiny rodiny, jako kdyby se narodilo v manželství.⁴⁹

7.2. Určení rodičovství k narozenému dítěti

Z Úmluvy o právech dítěte, která je na území ČR (tehdejší ČSFR) platná od roku 1991, vyplývá právo dítěte znát svůj rodinný původ. V souladu s tímto mezinárodním dokumentem upravuje zákon o rodině právní vymezení mateřství a věnuje se právní úpravě určení otcovství.⁵⁰

⁴⁸ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVORÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné* 3. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 93.

⁴⁹ Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství [online]. 13. 02. 2010. Dostupné na: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020111>>.

⁵⁰ PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 64.

Určení mateřství obsahuje ustanovení § 50a zákona o rodině. Zákonodárce považuje za matku dítěte ženu, která dítě porodila. Tato kogentní právní úprava má za úkol předejít právním problémům vzniklým z případného surrogačního (smluvního) mateřství, které je možné v některých zahraničních právních řádech, a které by mohlo směřovat k obchodování s těhotenstvím a dětmi.⁵¹

Je tedy možné konstatovat, že právní úprava v kontextu určování mateřství zrovnoprávňuje postavení provdané matky a matky neprovdané. Zákon spojuje určení mateřství s porodem dítěte bez ohledu na právní status ženy. U určení otcovství k dítěti je však situace odlišná. Určení otcovství k dítěti je založeno na konstrukci tří vyvratitelných domněnek, přičemž zákonodárce rozlišuje mezi otcem dítěte, který je manželem matky a otcem, který manželem matky není.

7.2.1. Určení a popření otcovství dítěte narozeného v manželství

Tzv. první domněnka určení otcovství obsažená v ustanovení § 51 zákona o rodině považuje za otce dítěte manžela matky za předpokladu, že se dítě narodí za trvání manželství nebo do uplynutí 300 dnů od jeho zániku nebo prohlášení manželství za neplatné. Zákon vychází ze skutečnosti, že právní otcovství se v případě dítěte narozeného v manželství zpravidla shoduje s otcovstvím biologickým. První domněnka se použije automaticky a přednostně před jinými domněnkami používanými při určování otcovství. Aplikuje se za předpokladu, že porod dítěte nastal v době existence manželství nebo do uplynutí lhůty 300 dnů ode dne smrti manžela uvedeného v úmrtním listu nebo uplynutím této lhůty od právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství či rozhodnutí o tom, že manželství je neplatné. Zaniká-li manželství na základě prohlášení manžela za mrtvého, počíná lhůta běžet ode dne, který byl v rozhodnutí o prohlášení za mrtvého určen jako den smrti.⁵²

Zákon řeší i situaci, kdy se žena krátce po zániku manželství znovu provdá a dítě se narodí za trvání nového manželství, avšak v době, kdy neuplynulo 300 dní od zániku (nebo prohlášení o neplatnosti) manželství předchozího. Zde se dostávají do konkurence domněnky otcovství svědčící oběma manželům. Zákon proto výslovně stanoví, že nastane-li tato situace, je za otce považován pozdější manžel.

Na manžela matky dítěte, kterému svědčí první domněnka otcovství, nahlíží právo jako na otce dítěte, dokud není jeho otcovství popřeno. K popření otcovství dítěte, které se narodilo v době mezi stoosmdesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem od jeho

⁵¹ PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 64.

⁵² KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVORÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 83.

zániku nebo prohlášení za neplatné (tedy dítěte, jehož početí spadá do období trvání manželství), může dojít jen tehdy, vyloučí-li se, že by manžel matky mohl být otcem dítěte. Aktivní legitimace k popření otcovství určeného na základě popisované právní domněnky náleží otci, matce, popřípadě opatrovníkovi, jestliže otec pozbyl plnou způsobilost k právním úkonům. Pasivně legitimováni budou druhý rodič a dítě, po smrti jednoho z nich bude pasivně legitimován pouze druhý. Nezůstane-li naživu ani jeden z případných žalovaných, otcovství nemůže být popřeno. Manžel rodičky je oprávněn popřít své otcovství v subjektivní lhůtě 6 měsíců, která počíná běžet dnem, kdy se manžel dozvěděl, že se jeho manželce narodilo dítě. Matce dítěte počíná běžet tato lhůta dnem narození dítěte, opatrovníkovi dnem, kdy se o narození dozvěděl, nebo věděl-li o narození dříve, dnem ustanovení. Vydal-li soud pravomocné rozhodnutí o popření otcovství pozdějším manželem znovu provdané matky, může dřívější manžel, jemuž svědčí domněnka otcovství, toto otcovství popřít ve stejné lhůtě počínající běžet dnem, kdy se dozvěděl o zmíněném pravomocném rozhodnutí. Lhůty jsou prekluzivní, po jejich uplynutí právo popřít otcovství výše zmíněnými aktivně legitimovanými osobami zaniká a nadále náleží pouze nejvyššímu státnímu zástupci.⁵³

Speciální případ popření otcovství upravuje zákon o rodině v ustanovení § 58 odstavec 1 věty druhé. Ustanovení spadá na situaci, kdy se dítě narodí do 300 dnů od rozvodu, kdy otcovství stále ještě svědčí bývalému manželovi, avšak jiný muž, za kterého matka dítěte není provdána, tvrdí, že je otcem dítěte. Zpravidla se bude jednat o druha matky dítěte, se kterým žije ve společné domácnosti, ale toto není podmínkou. V takovém případě dojde k popření otcovství bývalého manžela a vzniku rodičovských práv a povinností muže, který tvrdí, že je otcem, na základě souhlasného prohlášení tohoto muže, matky a bývalého manžela matky. Toto prohlášení musí být učiněno před soudem v řízení o popření otcovství.

Druhou výjimkou, kdy může dojít k popření otcovství manžela matky, aniž by se v řízení prokazovalo, že je vyloučené, aby manžel mohl být otcem dítěte, je situace, kdy se dítě narodí před stoosmdesátým dnem od uzavření manželství. Fakticky vzato se jedná o případ, kdy žena otěhotní před uzavřením manželství a z hlediska práva není jisté, kdo je otcem. Zde postačí projev vůle manžela matky směřující k popření otcovství. Tento projev vůle musí být učiněn před soudem. Otcovství však nebude popřeno, jestliže manžel s matkou dítěte souložil v době, od níž neuplynulo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dní. K popření nedojde, ani jestliže tento muž o těhotenství své snoubenky věděl v době uzavření manželství. V těchto případech by bylo popření otcovství úspěšné pouze tehdy,

⁵³ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 194–195.

jestliže by se v řízení před soudem prokázalo, že je vyloučena možnost, že by manžel matky mohl být otcem dítěte.

7.2.2. Určení a popření otcovství dítěte narozeného druhovi a družce

Narodí-li se druhovi a družce dítě, je vyloučeno, aby otcovství druhu k dítěti bylo založeno automaticky, tak jak se děje v případě, kdy se dítě narodí manželům. Do rodného listu dítěte narozeného v manželství bude bez dalšího jako otec zapsán manžel matky, za splnění v předchozí podkapitole jmenované podmínky. K určení otcovství druhu matky je však potřeba souhlasného prohlášení rodičů učiněného před matričním úřadem nebo soudem. Prohlášení před soudem je zákonem požadováno v případě, že je rodič nezletilý.

Této druhé zákonné domněnky otcovství, podle které se za otce dítěte považuje muž, jehož otcovství bylo určeno na základě souhlasného prohlášení rodičů před příslušným úřadem, se použije jednak při určení otcovství k dítěti, které se narodilo neprovdané matce, dále pak jestliže manžel matky úspěšně popřel otcovství. Třetí situací je pak ta, kdy otcem dítěte je bývalý manžel matky, avšak dítě se narodilo více než tři sta dní od zániku manželství.⁵⁴

Souhlasné prohlášení představuje dva jednostranné právní úkony, ty však nemusí být učiněny současně. Soudní praxe například považuje skutečnost, že matka podala žalobu o určení otcovství proti žalovanému, za souhlas s pozdějším prohlášením žalovaného směřujícím k uznání otcovství a další prohlášení matky se v daném případě k určení otcovství nepožaduje.⁵⁵

Co se týče časového určení souhlasného prohlášení rodičů o tom, kdo je otcem dítěte, je možné jej učinit i vůči dítěti nenarozenému, je-li počato. Prohlášení je možné učinit také kdykoli po narození dítěte.

V souvislosti s určením otcovství k dítěti na základě výše popsané domněnky otcovství se naskýtá otázka, zda lze takto určit i otcovství muže, který z biologického hlediska otcem být nemůže. Ze zákonného znění nevyplývá, že by nemohlo být uznáno otcovství muže, který není biologickým otcem dítěte. Vzhledem ke skutečnosti, že zákon o matrikách neupravuje postup při zápisu do matriky a nejedná se zde o řízení, matriční úřad není oprávněn zkoumat soulad právního otcovství zapisovaného do matriční knihy s otcovstvím biologickým. Lze-li otcovství muže považovat za zjevně vyloučené, je zřejmé, že učinění prohlášení sleduje jiné cíle než legitimaci biologického rodičovství. Sledovaným cílem může

⁵⁴ PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 150.

⁵⁵ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 224.

být založení takového právního vztahu nebiologického otce k dítěti, jakého by bylo možno dosáhnout na základě osvojení. Určování otcovství tímto způsobem by mohlo být posuzováno jako jednání in fraudem legis podle ustanovení § 39 občanského zákoníku. Obcházením zákona by bylo taktéž souhlasné prohlášení rodičů, kteří vědí, že otcem dítěte muž činící prohlášení být nemůže, o otcovství k cizinci, který ve svých dokladech nemá uvedeného otce. Zde by sledovaným cílem nejspíše bylo získání státního občanství ČR pro cizince.⁵⁶

Otcovství je určeno na základě souhlasného prohlášení muže, který tvrdí, že je otcem, a matky dítěte, ve výjimečných případech je možné upustit od učinění prohlášení matkou. Jedná se o případy, kdy matka dítěte nemůže pro duševní chorobu posoudit význam svého jednání nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou. V praxi se bude jednat zejména o případy, kdy bude úředně doloženo, že matka je nezvěstná. V těchto situacích dochází k určení otcovství jen na základě prohlášení muže, který tvrdí, že je otcem dítěte, učiněným před příslušným orgánem.⁵⁷

Bylo-li otcovství určeno na základě druhé domněnky, je možné jej popřít, jen je-li vyloučeno, že by muž, kterému svědčí druhá domněnka, byl otcem dítěte. Zákon dává v tomto případě právo popřít otcovství jak matce dítěte, tak muži, jehož otcovství bylo na základě souhlasného prohlášení určeno. Lhůta pro podání návrhu na zahájení řízení, jehož předmětem je popření otcovství, činí šest měsíců. Jedná se o lhůtu prekluzivního charakteru a počíná běžet ode dne, kdy bylo otcovství určeno (to znamená ode dne souhlasného prohlášení). Z dikce zákona vyplývá, že bylo-li takto určeno otcovství k nasciturovi, šestiměsíční lhůta začíná běžet teprve ode dne narození dítěte. Po uplynutí této lhůty právo na podání návrhu směřujícímu k popření otcovství zaniká (shodně s právní úpravou popření otcovství manželem matky v souvislosti s první domněnkou otcovství). Daný návrh na zahájení řízení poté může podat jen nejvyšší státní zástupce v případě, vyžaduje-li to zájem dítěte.⁵⁸

Není-li možné určit otcovství k dítěti na základě první ani druhé domněnky otcovství nebo dojde-li k popření otcovství určeného dle těchto domněnek, uplatní se zákonná domněnka třetí. Podle ní se za otce dítěte považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevyklučují. V případě nesezdaného soužití půjde zřejmě nejčastěji o případy, kdy je dítě počato za trvání vztahu druha a družky, avšak narodí se až po rozchodu páru a jeden z dvojice nechce přiznat otcovství bývalého druha matky.

⁵⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 226.

⁵⁷ Tamtéž. 228-229.

⁵⁸ PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 69.

Třetí domněnka otcovství se na rozdíl od předchozích dvou právních domněnek může uplatnit jen v soudním řízení, v němž žalobce požaduje, aby bylo určeno otcovství žalovaného.⁵⁹ Aktivní legitimace náleží matce dítěte, muži, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte a dítěti samotnému. Pokud je navrhovatelem dítě nezletilé, pak bude v řízení zastoupeno kolizním opatrovníkem. Návrh na zahájení řízení směřuje na určení osobního stavu podle ustanovení § 80 písm. a občanského soudního řádu, přičemž podání návrhu není vázáno žádnou lhůtou, může k němu dojít i kdykoli v dospělosti dítěte. Pasivně legitimován bude muž, kterému svědčí domněnka otcovství, v případě, že žalobu podá potencionální otec dítěte, pasivně legitimováni budou matka a dítě. Jestliže navrhovatel v průběhu řízení zemře, může v řízení pokračovat druhý k návrhu oprávněný. Do šesti měsíců od smrti dítěte mohou podat návrh na zahájení řízení o určení otcovství také potomci navrhovatele, prokáží-li právní zájem na tomto určení. Zemře-li v průběhu řízení muž, proti kterému návrh na určení otcovství směřuje, je v řízení pokračováno proti opatrovníkovi ustavenému soudem. Zemře-li muž navrhovatel a nepokračuje-li v řízení dítě nebo matka, soud řízení zastaví. Zemře-li domnělý otec dítěte dříve než je podán návrh na určení otcovství, je možné podat tento návrh proti opatrovníkovi, kterého ustanovil soud. Určení otcovství vůči muži, který už není naživu má závažné důsledky v oblasti sociálního zabezpečení, zejména ale pak v kontextu s dědickými nároky.⁶⁰

Skutkovým základem třetí domněnky otcovství je skutečnost, že potenciální otec souložil s matkou dítěte v rozhodné době, to znamená v době, od níž neuplynulo méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů do porodu dítěte. Žalobcovou povinností je tedy tvrdit a dokázat, že v této době došlo mezi matkou dítěte a potencionálním otcem k souloži. Jestliže se toto prokáže, ještě to neznámá, že došlo k určení otcovství. Jedná se o domněnku vyvratitelnou, proto zákon umožňuje pasivně legitimovanému uvádět na svoji obranu důkazy, které tuto domněnku vyvracejí tím, že se prokáže existence závažných okolností, které otcovství vylučují.⁶¹ Otcovství lze v paternitních sporech téměř jednoznačně určit či vyloučit na základě znaleckého posudku založeného na provedení testů DNA. V současné době se již dokazování touto formou neprovádí ze vzorku krve testovaných, vzorek DNA se získává ze stěru z dutiny ústní. Při vyšetření se zkoumá shoda v některých polymorfních znacích v sekvenci DNA u testovaných osob. Testy DNA je možné provádět i tehdy, chybí-li vzorek

⁵⁹ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 85.

⁶⁰ HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo. 3. přepracované a doplněné vydání.* Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006, s. 203-204.

⁶¹ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 86.

matky a k dispozici jsou pouze vzorky potenciálního otce a dítěte. V této situaci je možné potvrdit či vyloučit otcovství daného muže k dítěti s pravděpodobností minimálně 99,99 %. V případě, jsou k dispozici vzorky DNA potenciálního otce, dítěte i matky, činí rozlišovací schopnost testu dokonce minimálně 99,999 %. Testy DNA nebude možné provést, jestliže bude vzorek DNA dítěte nebo potenciálního otce nedosažitelný. V takovém případě se uplatní jiné způsoby dokazování. V úvahu přicházejí účastnické a svědecké výpovědi k prokázání soulože mezi matkou a potenciálním otcem v rozhodné době, znalecký posudek z oboru sexuologie k prokázání či vyvrácení sterility otce, listinné důkazy, které osvědčují, že případný otec nebyl v rozhodné době v ČR atd.⁶²

Jestliže je prokázána soulož matky dítěte a potenciálního otce v rozhodné době a nedošlo k prokázání existence závažných okolností vylučujících otcovství, dochází k určení otcovství k dítěti. Dosud vyvratitelná domněnka se stává nevyvratitelnou. Rozhodnutí o určení otcovství, které nabylo právní moci, tvoří z hlediska popírání otcovství *res iudicata*. K popření otcovství není poté legitimován ani nejvyšší státní zástupce a dané rozhodnutí lze napadnout jen mimořádnými opravnými prostředky.⁶³

7.2.3. Určení otcovství a asistovaná reprodukce

Ještě v poměrně nedávné minulosti právní úprava připouštěla oplodnění za pomoci lékařského zákroku pouze v případě manželského páru. Muž a žena žijící v nesezdaném soužití, kteří měli ze zdravotních důvodů problémy s početím dítěte, neměli zákonem danou možnost pokusit se o umělé oplodnění ženy. V této oblasti však došlo k významné novelizaci. Asistovanou reprodukci upravuje zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, který nově stanovil, že asistovanou reprodukci lze provést na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto léčbu hodlají společně podstoupit, jestliže je ze zdravotních důvodů málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem, nebo jestliže existuje prokazatelné riziko přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad. Žádost musí obsahovat souhlas muže s provedením umělého oplodnění ženy, přičemž souhlas musí být dán opakovaně před každým provedením umělého oplodnění.

Zákon hovoří obecně o muži a ženě, kteří hodlají léčbu podstoupit, nazývá je neplodným párem, přičemž se nezmiňuje o tom, že by museli být manžely. Možnost počít dítě za pomoci asistované reprodukce tak byla dána i druhovi a družce, v důsledku čehož došlo k zrovnoprávnění manželského a nesezdaného páru v této oblasti.

⁶² MAŠEK, Daniel. Dokazování v paternitních sporech. *Právo a rodina*, 2004, roč. 6, č. 10, s. 21–22.

⁶³ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVORÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 86.

Na základě novely č. 227/2006 Sb. s účinností od 1. června 2006 byl do zákona o rodině vložen třetí odstavec k § 54 o určení otcovství k dítěti narozenému za pomoci asistované reprodukce. Za otce dítěte počatého umělým oplodněním ženy se považuje muž, který dal k umělému oplodnění ženy souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak. Otcovství muže, který není manželem matky a který dal k umělému oplodnění souhlas, se do matriční knihy запиše na základě souhlasného prohlášení rodičů o určení otcovství. Otcovství muže- manžela se do matriční knihy запиše automaticky na základě první domněnky otcovství.

7.3. Osvojení

Zákon o rodině připouští, aby dítě osvojila jak jedna osoba (osvojení individuální), tak umožňuje i osvojení společné.

V případě manželského páru se může jeden z manželů stát individuálním osvojitelem, jen souhlasí-li s osvojením druhý manžel. Souhlasu druhého manžela k osvojení je třeba bez ohledu na to, zda manželé žijí ve společné domácnosti či nikoli. Bez tohoto souhlasu nesmí soud osvojení vyslovit. Zákon tímto konstruuje právo veta manžela osvojitele. Zákonodárce vycházel z myšlenky, že osvojení nezletilého dítěte pouze jedním z manželů bez souhlasu druhého manžela by mohlo mít vzhledem k závažnosti důsledků osvojení negativní vliv na vztah mezi manžely. To by mohlo vést k vzniku nepříznivého rodinného prostředí, ve kterém by vyrůstal osvojenec, což se přiči účelu zákona. Souhlas druhého manžela s osvojením pouze prvním z manželů je proto nutný, zákon stanovuje pouze dvě výjimky z daného pravidla, a to jestliže druhý manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům a v situaci, v níž by opatření souhlasu bylo spojeno s těžko překonatelnou překážkou (např. nachází-li se druhý manžel neznámo kde v cizím státě, s nímž je obtížný právní styk).⁶⁴

Možnost individuálně osvojit dítě je připuštěna i v případě, je-li osvojitelem osoba žijící v nesezdaném soužití, s tím rozdílem, že souhlas druha, který se nestává osvojitelem, zákon nevyžaduje.

Vedle individuálního osvojení upravuje zákon o rodině také osvojení společné. Zde zákon privileguje manžele, neboť stanoví, že společnými osvojiteli dítěte se mohou stát pouze manželé. Za současného právního stavu není možné, aby společně dítě osvojili druh s družkou a to i přesto, že spolu žijí v harmonickém a dlouhodobém faktickém svazku.⁶⁵

⁶⁴ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 287-288.

⁶⁵ Tamtéž, s. 286.

7.4. Úprava poměrů dítěte, nežijí-li rodiče spolu

Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu a nedojde-li mezi nimi k uzavření dohody o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu. Rozhodování soudu o svěřeni do výchovy a o výživě dítěte se týká rodičů, kteří spolu nežijí, přičemž nezáleží na tom, zda jsou rodiče dítěte manžely, nebo manželství neuzavřeli. Skutečnost, že rodiče dítěte spolu nežijí, přitom není vázána na podmínku společného bydliště. Podmínky pro vydání rozhodnutí jsou upraveny kumulativně- tj. rodiče spolu nežijí a zároveň nejsou schopni se na výchově a výživě dohodnout. Zákonodárce tak akceptoval skutečnost, že rodiče dítěte spolu sice nežijí, ale na výživě a výchově se dohodli.⁶⁶

⁶⁶ HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 207.

8. Právní úprava bydlení

Manželé spolu mohou bydlet a realizovat tak zákonem o rodině danou povinnost žít spolu na základě různých právních důvodů. Manželé tedy mohou bydlet zejména:

- na základě nájmu bytu, přičemž lze rozlišovat nedružstevní a družstevní byt, služební byt, byt zvláštního určení a byt v domě zvláštního určení,
- v bytě nebo domě, který je součástí společného jmění manželů,
- v bytě nebo domě, který je ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů,
- v bytě nebo domě, který je v podílovém spoluvlastnictví obou manželů,
- v bytě nebo domě ve vlastnictví třetí osoby, přičemž se nejedná o nájem (například bydlení manželů v nájemním bytě, kde nájemci jsou rodiče jednoho z manželů),
- bydlení na základě práva odpovídajícího věcnému břemeni.⁶⁷

Osoby žijící v nesezdaném soužití spolu mohou bydlet na základě totožných právních důvodů vyjma bydlení v bytě nebo domě ve společném jmění manželů, jelikož tento občanskoprávní institut může vzniknout jen mezi manžely.

8.1. Společný nájem nedružstevního bytu manžely

Nedružstevními byty jsou ty, které jsou ve vlastnictví obce, státu nebo soukromoprávních subjektů. Občanský zákoník v kogentním ustanovení § 704 odstavec 1 stanoví, že stane-li se jeden z manželů nájemcem bytu před uzavřením manželství, vzniká v momentě uzavření manželství takzvaný společný nájem bytu manžely. To znamená, že subjektem oprávněným z nájmu se obligatorně ex lege stává i manžel, který v původním obligačním vztahu nefiguroval. Oba manželé mají od uzavření manželství v nájemním vztahu stejná práva i povinnosti.

Společný nájem bytu manžely vzniká podle ustanovení § 703 odstavec 1 občanského zákoníku též v případě, kdy se za trvání manželství jeden z manželů nebo oba manželé stanou nájemci bytu. Občanský zákoník zároveň stanoví, že společný nájem bytu manžely za daných podmínek nevznikne, pokud spolu manželé trvale nežijí (§ 703 odstavec 3).

Požadavek společného soužití zákon vztahuje pouze na vznik společného nájmu manžely za trvání manželství. Ustanovení týkající se vzniku společného nájmu manžely okamžikem uzavření manželství tento požadavek neobsahuje, neboť bere v úvahu, že manželé mohou trvalé soužití založit až nějakou dobu po sňatku. Je možné, že se muž a žena před

⁶⁷ HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Manželství a paragrafy*. Praha: Computer Press, 2000, s. 39.

uzavřením manželství dohodnou, že budou žít trvale odděleně, nebo přestože to bylo původním záměrem, jejich soužití se nikdy nerealizuje například proto, že před jeho založením dojde k hlubokému rozvratu jejich vztahu. I v takovém případě by podle zákona měl vzniknout společný nájem bytu manželi. V těchto případech však judikatura⁶⁸ dovodila, že je i zde možné analogické požití § 703 odstavce 3 a právo společného nájmu manžely zde nevznikne.⁶⁹

Společný nájem bytu manžely zaniká, jestliže jeden z manželů opustí trvale společnou domácnost. Druhý manžel se tímto stává jediným nájemcem bytu. Společný nájem bytu manžely nezaniká samotným rozvodem manželství. Situace se má řešit přednostně dohodou manželů. Pokud se však tito nedohodou, může se kterýkoli z nich obrátit na soud s návrhem na zrušení společného nájmu. Soud zároveň v rozhodnutí určí, který z manželů je nadále oprávněn byt užívat jako nájemce. Soud při rozhodování bere v úvahu zejména zájmy nezletilých dětí, stanovisko pronajímatele, může přihlídnout i k dalším okolnostem konkrétního případu jako např. zdravotnímu stavu manželů.⁷⁰

Jestliže mezi rozvedenými manžely došlo k dohodě nebo rozsudek soudu o zrušení společného nájmu bytu manželi nabyt právní moci, náleží zpravidla rozvedenému manželovi, který se nestal výlučným nájemcem bytu, právo na bydlení v daném bytě a to až do poskytnutí bytové náhrady, jestliže je tak v dohodě či rozsudku uvedeno. Bývalý manžel tak smí v bytě setrvat, dokud pro něj není zajištěna bytová náhrada v podobě náhradního bytu, případně náhradního ubytování. Za náhradní byt zákon považuje byt, který podle velikosti a vybavení zajišťuje lidsky důstojné ubytování nájemce a členů jeho domácnosti. Náhradním ubytováním zákon rozumí byt o jedné místnosti, pokoj ve svobodárně nebo podnájem v zařízené nebo nezařízené části bytu jiného nájemce. Nezřídka se stává, že bývalí manželé bydlí i dlouho po rozvodu v bytě, který je již ve výlučném nájmu jen jednoho z nich. Taková situace bývá velmi napjatá a vznikají problémy s placením nájemného a dalších úhrad spojených s bydlením. V tomto případě je možné žalovat na zaplacení bezdůvodného obohacení toho z bývalých manželů, který se nechce dobrovolně podílet na úhradě nákladů spojených s bydlením, nebo je nehradí v dostatečné míře. Soud také rozhodne v případě, kdy se bývalí manželé nemohou dohodnout na způsobu užívání bytu, pokud kterýkoli z nich podá

⁶⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. října 2003, sp. zn. 21 Cdo 969/2002

⁶⁹ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 99-100.

⁷⁰ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 2. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 254.

k soudu návrh na zahájení řízení. Výkon rozhodnutí, kterým je určen způsob užívání bytu, ale zůstává problematický.⁷¹

Je-li nedružstevní byt ve společném nájmu manželů, pak zemře-li jeden z nich, druhý z manželů se stává jediným nájemcem bytu.

8.2. Nájem nedružstevního druhem a družkou

Společný nájem bytu může vzniknout i mezi druhem a družkou. Na rozdíl od společného nájmu bytu manžely společný nájem bytu druhem a družkou nikdy nevznikne ex lege, ale vždy jen ex contractu. Právním důvodem vzniku je nájemní smlouva, kde buďto od počátku figuruje na straně nájemců druh i družka, popřípadě je právním titulem dohoda mezi dosavadním nájemcem, pronajímatelem a tím z nesezdaného páru, který dosud nájemcem nebyl.

Jestliže manželé žijí spolu, pak i přes to, že v nájemní smlouvě je uveden jako nájemce jen jeden z nich, jsou oba společnými nájemci bytu. Jinak je tomu v případě nesezdaného páru. Jestliže je například družka výlučným nájemcem bytu, přistěhování druhu do bytu nemá za následek vznik společného nájmu. Pokud nedojde k výše zmíněné dohodě mezi družkou, druhem a pronajímatelem, družka také jediným nájemcem zůstane. Druh by se v tomto případě stal pouhým příslušníkem domácnosti družky. Pokud by v páru došlo k rozepřím a druh by se odmítal z bytu vystěhovat, mohla by družka podat žalobu na vyklizení bytu. Druh by neměl ze zákona nárok na žádnou z forem náhradního ubytování.⁷²

Pokud zemře výlučný nájemce bytu, stávají se jeho nájemci (popřípadě společnými nájemci) děti, rodiče, sourozenci, zeť a snacha nájemce, kteří prokážou, že žili s původním nájemcem v den jeho smrti ve společné domácnosti a nemají vlastní byt. Podmínka spolužití ve společné domácnosti musí být naplněna fakticky, pouhé přihlášení se k trvalému pobytu v bytě nájemce nepostačuje. Společnými nájemci se také ze zákona stávají vnuci nájemce a ti, kteří pečovali o společnou domácnost zemřelého nájemce nebo na něho byli odkázáni výživou, jestliže prokážou, že s ním žili ve společné domácnosti nepřetržitě alespoň po dobu tří let před jeho smrtí a nemají vlastní byt. Do poslední zmiňované kategorie mohou spadat právě druh s družkou. Podmínky přechodu nájmu bytu na druhu či družku jsou proti podmínkám přechodu na osobu mající s nájemcem příbuzenský či rodinný vztah podstatně přísnější. Nepostačuje totiž, že druh či družka žil či žila s nájemcem ve společné domácnosti

⁷¹ FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008, s. 109-110.

⁷² Tamtéž, s. 115.

v den smrti, vyžaduje se spolužití nejméně tříleté a nepřetržité. Dále je třeba upozornit na další podmínku, která se uplatní u přechodu nájmu bytu mezi druhy; pokud nájemce přijal druhá či družku do bytu teprve po sjednání smlouvy, splnění uvedených podmínek vede k přechodu nájmu jen tehdy, jestliže se na tom nájemce s pronajímatelem dohodli. Zákon pro tuto dohodu předepisuje písemnou formu.⁷³

8.3. Společný nájem družstevního bytu manžely

Družstevním bytem rozumíme byt, který pronajímá nebo jiným způsobem dává do užívání bytové družstvo svým členům. Družstevní nájem bytu je tak podmíněn členstvím nájemce v bytovém družstvu. V případě, že by bytové družstvo pronajímalo byt, jehož je vlastníkem, nečlenu družstva, nejednalo by se o nájem družstevního bytu.⁷⁴

Vznikne-li jen jednomu z manželů za trvání manželství právo na uzavření smlouvy o nájmu družstevního bytu, vzniká společný nájem bytu manžely a s ním i společné členství manželů v družstvu. Z tohoto členství jsou manželé oprávněni a povinni solidárně. Podmínka trvalého spolužití manželů vážící se ke vzniku nájmu se vztahuje i na byty družstevní. Pokud se stal některý z manželů nájemcem bytu před uzavřením manželství, společný nájem vzniká okamžikem uzavření manželství. Totéž platí, pokud některému z manželů vzniklo před uzavřením manželství právo na uzavření smlouvy o nájmu družstevního bytu.⁷⁵

V případě rozvodu manželství je třeba rozlišovat, zda právo na uzavření smlouvy o nájmu vzniklo před uzavřením manželství nebo za jeho trvání. V prvním případě společný nájem zaniká rozvodem manželství. Právo byt dále užívat zůstane tomu z manželů, který nabyl práva na nájem bytu před uzavřením manželství. Jestliže společný nájem družstevního bytu vznikl za trvání manželství, pak, pokud se manželé nedohodnou, rozhodne o zrušení tohoto práva na návrh jednoho z nich soud. Soud zároveň v rozhodnutí určí, který z manželů bude nadále jako člen družstva nájemcem bytu. Tím zanikne společné členství manželů v družstvu.⁷⁶

Zemře-li jeden z manželů, zanikne i společný nájem bytu manžely. Jestliže právo na uzavření smlouvy o nájmu družstevního bytu vzniklo za trvání manželství, společný nájem je spojen také se společným členstvím v družstvu. V případě smrti jednoho z manželů zůstává nadále členem družstva pozůstalý manžel. Jestliže však právo na uzavření smlouvy o nájmu

⁷³ PHILIPPI, Tomáš. Právní problematika přechodu nájmu bytu. *Právo a rodina*, 2009, roč. 11, č. 2, s. 15–16.

⁷⁴ SELUCKÁ, Markéta; PETROVÁ, Romana. *Vlastnictví bytu*. Brno: Computer Press, 2006, s. 124.

⁷⁵ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVORÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 2.* 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005, s. 254.

⁷⁶ Tamtéž, s. 255.

nabyl některý manželů před uzavřením manželství, stali se uzavřením manželství oba manželé společnými nájemci, avšak členství v družstvu manželovi, který dosud členem nebyl, nevzniklo. Jestliže tedy zemřel manžel, kterému vzniklo právo na uzavření nájemní smlouvy před uzavřením manželství, zaniká jeho smrtí společný nájem manželů a členský podíl v družstvu i nájem družstevního bytu přechází na toho dědice, kterému připadl členský podíl.⁷⁷

8.4. Nájem družstevního bytu druhem a družkou

Společný nájem družstevního bytu může vzniknout jen mezi manžely. Družstevní byt tak může být ve výlučném nájmu jednoho člena družstva nebo ve společném nájmu manželů.⁷⁸ Nikdy ovšem nemůže být ve společném nájmu druhu a družky. Na rozdíl od nedružstevního bytu, kde je možné, aby druh s družkou byli společnými nájemci, u družstevního bytu je společný nájem připuštěn jen pro manžele.⁷⁹ Bydlí-li spolu druh a družka v družstevním bytu, je nájemcem a členem družstva pouze jeden z nich, druhý má postavení příslušníka domácnosti.

Zemře-li druh, který je nájemcem družstevního bytu, neobsahuje zákon žádná speciální ustanovení o přechodu nájmu na spolužijící osoby, jak je to v případě nedružstevního bytu. Nájemcem bytu se tak stane ten z oprávněných dědiců, kterému připadne členství v družstvu. Pozůstalý druh tak může nájem bytu nárokovat jako dědic v rámci druhé a třetí dědické skupiny.

V rámci úpravy nájmu bytu manžely a párem žijícím v nesezdaném soužití je tedy možné najít řadu odlišností, které právní postavení manželů ve značné míře zvýhodňují. Nejcitelnější rozdíly spatřuji v právní úpravě nájmu družstevního bytu, v rámci níž se druh s družkou nemohou stát společnými nájemci a zákon tak jednoho z nich staví do velice překérního postavení.

8.5. Bydlení manželů v bytě nebo domě, který je ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů

Bydlí-li manželé v bytě nebo domě, jež je ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů, pak manžel- vlastník tento byt či dům užívá na základě vlastnického práva, druhý manžel pak na základě rodinněprávního vztahu k vlastníkovi. Jedná se o odvozený právní titul. Právo

⁷⁷ PHILIPPI, Tomáš. Právní problematika přechodu nájmu bytu. *Právo a rodina*, 2009, roč. 11, č. 2, s. 18.

⁷⁸ Tamtéž, s. 17.

⁷⁹ SELUCKÁ, Markéta; PETROVÁ, Romana. *Vlastnictví bytu*. Brno: Computer Press., 2006, s. 134.

bydlení v manželově bytě či domě náleží druhému manželovi po celou dobu trvání manželství, tedy až do právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství bez ohledu na manželské neshody nebo eventuální zrušení společné domácnosti. Manžel- nevládník má po celou dobu trvání manželství právo bydlet se svým manželem v jeho bytě či domě. Manžel- vládník má povinnost mu užívání svého bytu či domu umožnit v dostatečném rozsahu, protože životní úroveň obou manželů, která zahrnuje i úroveň bydlení, má být za trvání manželství v zásadě stejná. Pokud by manžel- vládník bránil v užívání bytu či domu například výměnou zámeků, odpojením elektřiny, tepla, vody nebo jinak znemožňoval vstup či bránil v užívání oprávněnému manželovi, může se dopustit trestného činu neoprávněného zásahu do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru podle ustanovení § 208 trestního zákoníku, popřípadě se může dané jednání kvalifikovat jako přestupek.⁸⁰

Právo manžela-nevládníka na bydlení v manželově bytě či domě zaniká právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství. Manžel- nevládník se tak ocitá v problematické situaci, neboť mu ze zákona nevzniká nárok na bytovou náhradu. Soudy však podle ustálené judikatury právo na bytovou náhradu s ohledem na ustanovení § 3 občanského zákoníku přiznávají, neboť dovozují, že její nepřiznání by bylo v rozporu s dobrými mravy, zejména v případě, kdy se jedná o manžela, kterému byly po rozvodu svěřeny děti do výchovy.⁸¹

8.6. Bydlení druha a družky v bytě nebo domě, který je ve výlučném vlastnictví jednoho z nich

Z výše uvedeného výkladu vyplývá, že postavení manžela-nevládníka, který bydlí v manželově bytě nebo domě, je nerovnocenné. Postavení druha, který bydlí s družkou v bytě či domě, který je ve výlučném vlastnictví družky (nebo naopak), je pak v porovnání s nároky manžela- nevládníka ještě nevýhodnější. Právo manžela- nevládníka na bydlení je založeno na rodinněprávním vztahu mezi manžely a trvá až do právní moci rozhodnutí o rozvodu. V případě, že v manželství dojde k neshodám, manžel- vládník nemá právo bránit druhému manželovi v užívání bytu nebo domu. Mezi druhem a družkou však žádný zákonem v tomto ohledu uznaný rodinněprávní vztah nevzniká, právo bydlení druha tak není z čeho odvodit. Druh- nevládník se může přistěhovat do družčina bytu nebo domu, jen jestliže s tím družka souhlasí, kdežto v případě manželů je dána manželovi- vládníkovi povinnost umožnit užívání manželem- nevládníkem. Není-li mezi druhem a družkou uzavřena smlouva o nájmu, může družka kdykoli požadovat, aby druh byt nebo dům opustil. Druhovi, tak jako manželovi, který

⁸⁰ LUŽNÁ, Romana. Právo bydlení manžela. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 5, s. 11–12.

⁸¹ Tamtéž, s. 13.

není vlastníkem bytu nebo domu, v případě vystěhování se ze společné domácnosti rovněž ze zákona nenáleží bytová náhrada.

9. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití v kontextu právní úpravy dědických nároků

Právní úprava dědictví činí značné rozdíly v nárocích manžela a druha zůstavitele na jeho dědictví. Dědické právo se tak stává dalším občanskoprávním pododvětvím přiznávajícím manželům privilegované postavení.

9.1. Manželé a dědické nároky

Zemře-li jeden z manželů, dochází k zániku manželství a tedy i společného jmění manželů. Jeho následné vypořádání je předpokladem zjištění, která část společného jmění se stává výlučným majetkem pozůstalého manžela a která část spadá do dědictví po zůstaviteli.

Nezanechal-li zůstavitel po sobě platnou závěť nebo nenabude-li závětí povolany dědic dědictví (například proto, že se nedožije zůstavitelovy smrti nebo dědictví odmítne), dochází k dědickému nástupnictví ze zákona. V rámci této intestátní dědické posloupnosti jsou zákonní dědicové rozděleni do čtyř dědických skupin, přičemž platí, že následující dědická skupina se uplatní tehdy, neuplatní-li se dědická skupina předchozí. Privilegované postavení manžela zůstavitele spočívá v tom, že ho zákon jmenuje již mezi dědici první dědické skupiny. Občanský zákoník v ustanovení § 473 stanoví, že v rámci první dědické skupiny dědí zůstavitelovy děti a s nimi buďto manžel nebo registrovaný partner. Je-li zůstavitel manželem, budou se o dědictví po něm dělit jeho manžel a děti rovným dílem. Namísto dítěte, které z jakéhokoliv důvodu dědictví nenabude, nabývají jeho podíl stejným dílem jeho děti (vnuci zůstavitele), nedědí-li ani žádný ze zůstavitelových vnuků, dědí stejným dílem jejich potomci. Velikost podílu manžela tak závisí na počtu zůstavitelových dětí. Platí, že manžel nemůže dědit sám, jeho dědický podíl tak dosahuje maximálně jedné poloviny, a to v případě, dědí-li s ním pouze jeden z ostatních dědiců první skupiny, bez ohledu na to, zda je jím syn či dcera nebo některý z vnuků či pravníků.⁸²

Předpokladem dědění manžela je trvání manželství v době zůstavitelovy smrti bez ohledu na to, zda spolu manželé žijí ve společné domácnosti či nikoli.⁸³ Může tak nastat situace, kdy manželé spolu již dlouhou dobu nežijí a jeden z nich založil společnou

⁸² KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVORÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 310-312.

⁸³ Tamtéž, s. 311.

domácnost s druhem nebo družkou, aniž by se rozvedl. V případě úmrtí druha, který je zároveň manželem, pak, má-li zůstavitel děti, nabude dědictví po něm manželka spolu se zůstavitelovými dětmi, popřípadě jejich potomky. Zůstavitelova družka v rámci první dědické skupiny nenabude žádnou část dědictví. Nezvýhodní ji ani fakt, že se z jejího vztahu se zůstavitelem narodily děti, ani že nesezdané soužití trvalo několikanásobně déle než soužití manželů v jedné domácnosti.

Nedědí-li žádný ze zůstavitelových potomků, zákon k dědění povolává dědice druhé skupiny. Mezi ně se řadí manžel nebo registrovaný partner, dále zůstavitelovi rodiče a ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před zůstavitelovou smrtí ve společné domácnosti a kteří z toho důvodu o společnou domácnost pečovali nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele (dále jen osoba spolužijící). Manžel je v rámci druhé skupiny zvýhodněn tím, že dědí nejméně polovinu dědictví. Dědí-li manžel, ostatní osoby z druhé skupiny se dělí rovným dílem o druhou polovinu dědictví. Jestliže manželovi nekonkuruje žádný z ostatních dědiců druhé skupiny, připadne mu dědictví celé. Manžel zůstavitele se tak může stát dědicem celého dědictví v případě, jestliže nedědí potomci zůstavitele a žádný z ostatních dědiců druhé skupiny.⁸⁴

9.2. Druh, družka a dědické nároky

Druha či družku považuje dědické právo za spolužijící osobu (viz předchozí podkapitola). Ze zákona mohou dědit pouze v případě, že jejich společná domácnost trvala nejméně jeden rok a zanikla teprve smrtí zůstavitele.

Druh nikdy nedědí v rámci první dědické skupiny. Zákon na něj pamatuje teprve v rámci skupiny druhé, tedy za situace, kdy nedědí žádný z potomků zůstavitele. Druh se musí o dědictví podělit s manželem (popř. registrovaným partnerem) a rodiči zůstavitele.

Jak již bylo zmíněno, rámci druhé skupiny platí, že manželovi připadá neméně polovina dědictví. Zemře-li zůstavitel, který žije požadovanou dobu v nesezdaném soužití, aniž by se rozvedl se svým manželem a konkurují-li si právě jen manžel a druh, připadne každému jedna polovina dědictví. Jestliže kromě manžela a druha dědí i rodiče zůstavitele, manžel získává opět polovinu dědictví, ale druh se musí o druhou polovinu dělit rovným dílem se zůstavitelovými rodiči.

Nedědí-li manžel (popř. registrovaný partner) ani žádný z rodičů, nemůže celé dědictví v rámci druhé skupiny připadnout druhovi či družce. V takové situaci připadá v úvahu dědění

⁸⁴ KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3. 4.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 312-313.

podle třetí dědické skupiny. V jejím rámci mohou dědictví nabýt stejným dílem druh či družka jakožto spolužijící osoba a zůstavitelovi sourozenci. Nedědí-li některý ze zůstavitelových sourozenců, nabývají jeho podíl stejným dílem jeho děti. V případě, že nedědí žádný ze sourozenců ani sourozencových dětí, může celé dědictví nabýt druh zůstavitele.

Znevýhodnění druha v dědickém právu tedy spatřuji ve třech aspektech. Za prvé v tom, že dědí-li některý ze zůstavitelových potomků, nemůže na rozdíl od manžela zároveň dědit druh. Druhý aspekt spočívá v tom, že dostane-li se do konkurence manžel, druh a rodiče zůstavitele, připadá manželovi větší podíl než druhovi. Třetí znevýhodnění spatřuji ve faktu, že druh zůstavitele může nabýt celé dědictví teprve v rámci třetí dědické skupiny, zatímco manželovi je tato možnost dána už v rámci skupiny druhé.

10. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití z hlediska pracovního práva

10.1. Zákaz zaměstnávání se manžely

Zaměstnávání mezi manžely upravuje ustanovení § 318 zákoníku práce, který uvádí, že základní pracovněprávní vztahy nemůžou existovat mezi manžely nebo registrovanými partnery. Mezi základní pracovněprávní vztahy řadíme pracovní poměr založený pracovní smlouvou a právní vztahy založené dohodami o pracích konaných mimo pracovní poměr. Uvedené ustanovení je svou povahou kogentní, nelze se tedy od něj odchýlit na základě dohody. Jestliže manželé mezi sebou uzavřou pracovní smlouvu, popř. dohodu o pracovní činnosti či provedení práce, bude taková smlouva neplatná pro rozpor se zákonem. Jedná se o neplatnost absolutní, je k ní tedy přihlíženo i bez námítky, nemůže se promlčet a má účinky *ex tunc*.⁸⁵

Uvedený zákaz platí na situace, kdy jeden z manželů je zaměstnavatelem druhého manžela. Zaměstnancem může být pouze osoba fyzická, což vyplývá z požadavku osobního výkonu práce. Zaměstnavatelem však může být jak fyzická tak právnická osoba (typicky obchodní společnost). Je-li zaměstnavatelem osoba právnická, pak i v případě, kdy jeden z manželů vykonává funkci statutárního orgánu jednajícího za společnost nebo v případě, kdy je manžel jediným společníkem ve společnosti s ručením omezeným a tato společnost uzavře pracovní smlouvu či některou z dohod konaných mimo pracovní poměr s druhým z manželů jako se zaměstnancem, jedná se o platný pracovněprávní vztah. Smlouva či dohoda totiž založí pracovněprávní vztah mezi druhým z manželů jako zaměstnancem a obchodní společností jako zaměstnavatelem. První z manželů nevystupuje jako subjekt daného vztahu.⁸⁶

Současná právní úprava zákazu zaměstnávání mezi manžely je v porovnání s úpravou účinnou do 31. 12. 2006 přísnější. Dřívější znění příslušného ustanovení zákoníku práce obsahovalo zákaz vzniku pracovněprávního vztahu mezi manžely. Současné znění zákona dopadá jak na situaci, kdy manželé mezi sebou uzavřou pracovněprávní vztah, tak na situaci, kdy osoby v postavení zaměstnavatele a zaměstnance uzavřou po vzniku pracovněprávního vztahu manželství. Zákaz se tedy vztahuje jak k momentu vzniku pracovněprávního vztahu, tak na jeho samotnou existenci. V druhém zmiňovaném případě je uzavření manželství právní

⁸⁵ ČADOVÁ, Andrea. Zaměstnávání mezi manžely. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 6-7.

⁸⁶ Tamtéž, s. 7.

skutečností způsobující zánik pracovněprávního vztahu, aniž by k tomu bylo potřeba vůle jeho subjektů.⁸⁷

Uvedený zákaz se na osoby žijící v nesezdaném soužití nevztahuje, proto druh podnikatel může zaměstnávat družku jako zaměstnankyni (a naopak) na základě pracovní smlouvy, či některé z dohod konaných mimo pracovní poměr.

10.2. Srovnání nároků dle nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se stanoví okruh a rozsah jiných důležitých osobních překážek v práci

V této podkapitole se budu zabývat nároky manžela a druha podle nařízení vlády č. 590/2006 Sb. v souvislosti s následujícími osobními překážkami v práci: **narozením dítěte, úmrtím a doprovodem rodinného příslušníka do zdravotnického zařízení.**

V situaci, kdy se manželce nebo družce zaměstnance narodí dítě, vzniká zaměstnanci nárok na pracovní volno s náhradou mzdy nebo platu za účelem převozu manželky nebo družky do zdravotnického zařízení a nazpátek, dále pak volno bez náhrady mzdy nebo platu k účasti na porodu manželky nebo družky. Pracovní volno se v obou případech poskytuje na dobu nezbytně nutnou. Lze tedy konstatovat, že postavení manžela a druha je v souvislosti s touto osobní překážkou stejné.

Jiná situace ovšem nastává v souvislosti s úmrtím osob majících rodinný či obdobný vztah k zaměstnanci. V případě úmrtí manžela nebo druha se sice shodně poskytuje zaměstnanci pracovní volno v délce 2 dny a další den k účasti na pohřbu, v případě úmrtí jiných osob zákonodárce zvýhodňuje institut manželství. Současná právní úprava tak na rozdíl od manželů neposkytuje nárok na pracovní volno zaměstnanci v situaci, kdy zemře rodič, sourozenec nebo prarodič zaměstnancova druha či družky. Nárok by vznikl pouze v případě, že by zemřelá osoba žila se zaměstnancem v době úmrtí v domácnosti. V případě smrti rodiče, sourozence a prarodiče zaměstnancova manžela, je zaměstnanci poskytováno pracovní volno s náhradou mzdy nebo platu v rozsahu stanoveném nařízením.

Poslední překážkou v práci, v níž lze spatřit rozdíl v postavení manžela a druha, je doprovod rodinného příslušníka do zdravotnického zařízení k vyšetření nebo ošetření při náhlém onemocnění nebo úrazu a k předem stanovenému vyšetření, ošetření nebo léčení. Zde se poskytne pracovní volno jednomu z rodinných příslušníků na nezbytně nutnou dobu, nejvýše na 1 den, byl-li doprovod nezbytný a uvedené úkony nebylo možno provést mimo pracovní dobu. V případě, že zaměstnanec doprovází svého manžela nebo druha, poskytuje se

⁸⁷ ČADOVÁ, Andrea. Zaměstnávání mezi manžely. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 7.

mu pracovní volno s náhradou. Totéž pracovní volno se poskytuje zaměstnanci v případě nutnosti doprovodu manžela rodiče a prarodiče, nikoliv rodiče a prarodiče druhá zaměstnance. Právní postavení manželů je tedy i v souvislosti s touto překážkou v práci výhodnější.

11. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití z hlediska práva sociálního zabezpečení

11.1. Srovnání z hlediska zákona o nemocenském pojištění

Nemocenské pojištění je podsystémem sociálního pojištění (I. pilíř sociálního zabezpečení). Slouží k zabezpečení pracujících občanů v případě nemoci, úrazu, těhotenství nebo mateřství. Ze systému nemocenského pojištění se zaměstnancům poskytují za splnění zákonem stanovených podmínek čtyři dávky: **nemocenské, ošetrovné, peněžité pomoci v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství**. Osoby samostatně výdělečně činné, pro které je účast na nemocenském pojištění na rozdíl od zaměstnanců dobrovolná, mají při splnění zákonných podmínek nárok na nemocenské a peněžitou pomoc v mateřství.⁸⁸

Dávky nemocenského pojištění jsou určeny ke kompenzaci poklesu nebo ztráty výdělku v souvislosti s určitými sociálními událostmi. Dávky jsou peněžité, krátkodobě poskytované a při splnění zákonem stanovených podmínek též obligatorní, tedy vzniká na ně nárok ze zákona.⁸⁹

Dávka peněžité pomoci v mateřství může být poskytována při splnění zákonem požadovaných předpokladů těmto subjektům:

- ženě (pojištěnce), která porodila nebo těhotná ženě (pojištěnce) nejdříve od počátku osmého týdne před lékařem stanoveným termínem porodu,
- pojištěnci, který pečuje o dítě, jehož matka zemřela nebo pojištěnci, který převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu,
- muži (pojištěnci), který je otcem dítěte nebo manželem matky, pokud se matka nemůže nebo nesmí o dítě starat pro závažné dlouhodobé onemocnění, pro které byla uznána dočasně práce neschopnou, a sama nemá nárok na výplatu této dávky,
- muži (pojištěnci), který pečuje o dítě a je jeho otcem nebo manželem matky, pokud s matkou uzavřel písemnou dohodu, která splňuje zákonem stanovené podmínky, o tom, že bude o dítě pečovat.

Zákon tak v posledních dvou bodech zvýhodňuje manželství před nesezdaným soužitím. Zvýhodnění spatřuji v situaci, kdy se dávka poskytuje za splnění zákonných předpokladů manželovi matky, který zároveň není otcem dítěte. Druh matky, který není otcem

⁸⁸ VESELÝ, Jiří. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Vysoká škola aplikovaného práva, 2009, s. 52-54.

⁸⁹ Tamtéž, s. 52.

jejího dítěte, nárok na peněžitou pomoc v mateřství ve stejných situacích nemá. Pokud je druh zároveň otcem dítěte, má práva shodná s právy manžela matky.

V souvislosti s další dávkou nemocenského pojištění, **ošetřovným**, je možné konstatovat zrovnoprávnění postavení manžela a druhá. Ošetřovné se mimo jiné poskytuje v případě nutnosti ošetřování člena domácnosti, jestliže to vyžaduje jeho zdravotní stav z důvodu nemoci, úrazu nebo jestliže to vyžaduje stav členky domácnosti bezprostředně po porodu. Zákon odkazuje na vymezení společné domácnosti v občanském zákoníku. Nárok na dávku tak získává jak manžel v případě nutnosti péče o manželku, tak druh v případě ošetřování družky. Podmínkou získání dávky ošetřovného je, že osoba, která ošetřování potřebuje, žije s osobou, které má být dávka vyplácena, ve společné domácnosti. Nárok tedy ztrácí manžel, jestliže každý z manželů žije v jiné domácnosti.

11.2. Srovnání z hlediska zákona o důchodovém pojištění

Ze systému důchodového pojištění se poskytují čtyři druhy dávek. Jsou to **starobní, invalidní, vdovský/vdovecký a sirotčí důchod**.

Nároky manžela a druhá přiznané zákonem o důchodovém pojištění se různí. Zákon totiž obsahuje speciální definici osob blízkých. Pro účely zákona o důchodovém pojištění se za osoby blízké považují manželé, příbuzní v řadě přímé, děti v souladu s ustanovením § 20 odst. 1 daného zákona, dále sourozenci, zet, snacha a manžel rodiče, a to kteréhokoliv z manželů. Jelikož se jedná o taxativní výčet, pro účely důchodového pojištění se za osobu blízkou nepovažuje druh (na rozdíl od manžela).

Pozůstalý druh či družka tak ztrácí nárok na vdovský/ vdovecký důchod, protože jedním z předpokladů pro jeho získání je existence manželství. Naopak pozůstalý manžel má za splnění zákonných podmínek nárok na vdovský/vdovecký důchod po dobu jednoho roku, za splnění dalších podmínek fakultativně i po dobu delší.

Nárok na tuto dávku zaniká mimo jiné i uzavřením nového manželství, nezaniká však, jestliže osoba, které je dávka vyplácena, začne žít ve společné domácnosti s druhem, přestože ji druh dobrovolně poskytuje výživné. Tuto možnost ztráty pravidelného příjmu ve formě vdovského/vdoveckého důchodu považují za jednu z hlavních příčin, proč se mnoho párů, z nichž jeden je poživitelem tohoto důchodu, rozhodnou neuzavřít manželství.

Důvod, proč důchodové pojištění neakceptuje nesezdané soužití, je spatřován v dlouhodobosti právních vztahů důchodového pojištění, dané dlouhodobostí a někdy i trvalostí sociálních událostí, v nichž působí tato součást sociálního zabezpečení. Dávky poskytované na základě daného zákona nahrazují dlouhodobé újmy jedinců a dlouhodobé

dopady na osoby blízké. Oproti tomu např. nemocenské pojištění se zaměřuje na sociální události krátkodobého charakteru. Je pravdou, že i manželství může trvat krátce a naopak nesezdané soužití může existovat celý život. Platná právní úprava tak vyjadřuje tradiční chápání těchto institutů- manželství jako svazek trvalý, nesezdané soužití jako často přechodnou záležitost.⁹⁰

11.3. Srovnání z hlediska zákona o státní sociální podpoře

Podle ustanovení §1 zákona o státní sociální podpoře se stát sociální podporou podílí na krytí nákladů na výživu a ostatních základních osobních potřeb dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Státní sociální podpora se ve stanovených případech poskytuje v závislosti na výši příjmu.

Poskytnutí některé dávky státní sociální podpory tak není vázáno na existenci manželství. Klíčovým pojmem je zde rodina, za kterou zmiňovaný zákon považuje oprávněnou osobu, která o dávku žádá, a společně s ní posuzované osoby (nestanoví-li zákon jinak). Za společně posuzované osoby se mimo jiné považují jak manžel, tak druh oprávněné osoby, pokud spolu s oprávněnou osobou trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Manžel je za spolužijící osobu považován automaticky, bez nutnosti dokazování této skutečnosti. Úřad práce ale může při rozhodování o dávkách v případech, kdy manželé spolu nejméně po dobu tří měsíců prokazatelně nežijí, rozhodnout, že se na ně nepohlíží jako na osoby společně posuzované, nebo, jde-li o příspěvek na bydlení v případech, kdy druhý manžel nejméně po dobu tří měsíců prokazatelně byt neužívá, rozhodnout, že se k němu při posouzení nároku na příspěvek na bydlení a jeho výši nepřihlíží, i když je v bytě hlášen k trvalému pobytu.

K druhovi (družce) oprávněné osoby se jako ke společně posuzované osobě přihlíží, jen žije-li s oprávněnou osobou alespoň 3 měsíce. Pokud svobodný, ovdovělý nebo rozvedený rodič přizná, že žije s druhem, není z hlediska zákona o státní sociální podpoře považován za osamělého rodiče.

11.4. Srovnání z hlediska zákona o životním a existenčním minimu

Zákon o životním a existenčním minimu stanovil **životní minimum** jako minimální hranici peněžních příjmů fyzických osob k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a **existenční minimum** jako minimální hranici příjmů osob, která se považuje za

⁹⁰ GREGOROVÁ, Zdeňka; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, roč. 6, č. 5, s. 213.

nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Výše částky existenčního minima je pro všechny osoby stejná, proto se dále budu zabývat pouze minimem životním.

Životní minimum se liší podle počtu osob v domácnosti. Vychází se z předpokladu, že zejména zajišťování výživy je méně nákladné pro více osob než pro jednotlivce. Zákon proto stanoví okruh osob, jejichž příjmy se posuzují společně. U těchto osob se porovnává úhrn započitatelných příjmů všech společně posuzovaných osob s úhrnem částek životního minima všech těchto společně posuzovaných osob. Řadí se mezi ně rodiče a nezletilé nezaopatřené děti, dále manželé nebo registrovaní partneři, rodiče a nezletilé děti, které nejsou nezaopatřené a zletilé děti, pokud společně s rodiči užívají byt a nejsou společně posuzováni s jinou osobou. Za společně posuzované osoby zákon také považuje i jiné osoby, které společně užívají byt, s výjimkou osob, které písemně prohlásí, že spolu trvale nežijí a společně neuhrazují náklady na své potřeby- tato situace se týká např. podnájmu jedné místnosti v bytě cizí osobě, která s pronajímatelem nežije ani s ním neuhrazuje náklady na své potřeby.⁹¹

Z výše uvedeného výčtu je patrné, že zákon bere v úvahu jak manželství, tak nesezdané soužití, které je možné zahrnout pod spolužití osob v bytě zmíněné na posledním místě. Nutno podotknout, že osobám žijícím v nesezdaném soužití je dána potenciální možnost tvrdit, že sice užívají jeden byt, ale trvale spolu nežijí a společně neuhrazují náklady na své potřeby. V tomto případě by byl příjem druhá i družky posuzován samostatně, čímž by si v konečném důsledku mohli zvýšit některou z dávek státní sociální podpory a hmotné nouze. Taková možnost manželům dána není.

Částka životního minima jednotlivce činí měsíčně 3 126 Kč. Pokud je osoba posuzována společně s jinými osobami, jsou částky životního minima odstupňovány podle pořadí osob. Částka první osoby v pořadí činí 2 880 Kč, což je méně než částka životního minima jednotlivce. Částka životního minima osoby, která je posuzována jako druhá nebo další v pořadí, činí měsíčně 2 600 Kč u osoby od 15 let věku, která není nezaopatřeným dítětem. Jsou-li společně posuzováni manželé, je tedy jejich životní minimum určeno hranicí 5 480 Kč. Stejná částka platí i pro spolužijícího druhá s družkou. Pokud by se druhovi s družkou podařilo úspěšně tvrdit, že spolu trvale nežijí a společně neuhrazují náklady na své potřeby, zvýšila by se jejich částka v součtu na 6 252 Kč.

⁹¹ VESELÝ, Jiří. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Vysoká škola aplikovaného práva, 2009, s. 126-127.

12. Srovnání právního postavení osob žijících v manželství a v nesezdaném soužití z hlediska trestního práva procesního

Trestní právo procesní staví nesezdané soužití naroveň institutu manželství. Poskytují-li trestní řád nějaká práva manželovi obviněného, poskytuje je zároveň i druhovi. Zrovnoprávnění manžela a druha se v rámci trestního řádu projevuje v úpravě institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného, právu odepření svědecké výpovědi, právu zvolit manželovi či druhovi obhájce. Trestní řád také přiznává manželovi a druhovi postavení osob se samostatně obhajovacími právy.

Mezi základní práva obviněného patří právo mít obhájce (v případech nutné obhajoby mít obhájce dokonce musí i proti své vůli). Výběr konkrétního obhájce provede obviněný podle své vůle. Nezevolí-li si obviněný obhájce sám a nezevolí-li mu ho ani zákonný zástupce, může tuto volbu provést některá zákonem jmenovaná osoba. Zákon mezi ně řadí také manžela a druha. Obviněný musí s provedenou volbou souhlasit, pokud se nejedná o osobu zbavenou způsobilosti k právním úkonům nebo osobu, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena.⁹²

Trestní řád poskytuje svědkovi právo odepřít výpověď, pokud by výpovědí způsobil nebezpečí trestního stíhání jednak sobě samému, jednak také dalším taxativně uvedeným osobám, ke kterým patří manžel a druh svědka.

Dalším institutem poskytujícím stejná oprávnění manželovi i druhovi je institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného. Trestní stíhání pro trestné činy uvedené v ustanovení § 163 trestního řádu proti manželovi nebo druhovi poškozeného, lze zahájit a v již zahájeném trestním stíhání pokračovat jen se souhlasem poškozeného. Tato právní úprava zohledňuje skutečnost, že v důsledku spáchání trestného činu a následného odsouzení jsou za něj vedle pachatele fakticky postiženy i další osoby uvedené ve zmíněném ustanovení § 163. Dispoziční právo poškozeného manžela či druha se vztahuje na celé trestní řízení až do odvolacího stádia. Nesouhlas poškozeného je důvodem nepřipustnosti trestního stíhání.⁹³

Trestní řád dále považuje shodně manžela i druha za osoby se samostatnými obhajovacími právy. Manžel a druh obžalovaného tak můžou podat vlastním jménem ve prospěch obžalovaného odvolání, stížnost proti usnesení o vazbě a ochranném léčení, dále mohou podat návrh na zahlazení odsouzení.⁹⁴

⁹² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2007, s. 220-221.

⁹³ JELÍNEK, Jiří a kol. *TRESTNÍ ZÁKON A TRESTNÍ ŘÁD s poznámkami a judikaturou A PŘEDPISY SOUVISÍCÍ*. 25. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2007, s. 588.

⁹⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2007, s. 226.

Závěr

Cílem této práce bylo podat výklad a srovnání nejdůležitějších soukromoprávních i veřejnoprávních aspektů vážících se k manželství a nesezdanému soužití a učinit závěr, zda a do jaké míry je z hlediska práva výhodnější život v manželství či v nesezdaném soužití a v jakých oblastech se výhody či nevýhody projevují.

Mohu konstatovat, že manželství je skutečně institutem zaručujícím řadu oprávnění, které zákon osobám žijícím v nesezdaném soužití nepřiznává. Manželství je především ochranným institutem toho „slabšího“ z dvojice. Tím je typicky žena, matka malého dítěte, které je v době péče o dítě často znemožněna jakákoli ekonomická činnost. Může to však být i muž, například v situaci, kdy ho postihne nemoc bránící mu v zajištění dostatečného příjmu k uspokojení vlastních potřeb. Pak muž může uplatňovat nárok na výživné manžela po své manželce, jelikož úroveň manželů za trvání manželství by měla být stejná.

Rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím jsou patrné už při vzniku a zániku těchto forem soužití. Zatímco vznik/zánik nesezdaného soužití je dán okamžikem vzniku/zániku faktického stavu spolužití druhá s družkou, přičemž tyto společně uhrazují náklady na své potřeby, vznik a zánik manželství je zákonem formalizován.

Z osobních práv lze vyzdvihnout hlavně právo zastupování manžela v jeho běžných záležitostech, kdy manžel na rozdíl od druhá nepotřebuje plnou moc.

Rozdíly se nacházejí i v oblasti majetkových práv. Manželé typicky nabývají majetek do společného jmění manželů. Tento institut je vázán na existenci manželství, proto se zánikem manželství zaniká a je nutné jej vypořádat. Naproti tomu osoby žijící v nesezdaném soužití majetek nabývají do výlučného vlastnictví, popřípadě podílového spoluvlastnictví, které je na trvání nesezdaného soužití nezávislé a tudíž rozchodem dvojice nezaniká.

Významnou ochrannou funkci spatřuji v institutech vyživovací povinnosti manželů za trvání manželství a po rozvodu. Na rozdíl od manželů nevzniká mezi nesezdanými partnery žádná zákonná vyživovací povinnost. Jediným nárokem, který se může uplatnit ve vztahu druhá a družky, je nárok neprovdané matky na příspěvek na přiměřenou výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce. Nárok na příspěvek však nezakládá samotný vztah druhá a družky, ale vznik nákladů spojených s těhotenstvím a porodem matky a je nezávislý na trvání nesezdaného soužití.

Další oblastí, v níž lze pozorovat rozdíly v právním postavení manželů a druhá s družkou, je problematika určování otcovství k dítěti. Zákon privileguje manželství v tom smyslu, že za otce dítěte provdané ženy za splnění zákonem stanovených podmínek

automaticky považuje manžela matky. Žije-li otec a matka dítěte v nesezdaném soužití, je potřeba k určení otcovství souhlasné prohlášení rodičů před matričním úřadem nebo soudem. Takto nelze určit otcovství proti vůli muže, jehož otcovství má být založeno. Popírá-li druh, že je otcem dítěte, nezbude družce nic jiného než se obrátit na soud.

Co se týče právní úpravy společného bydlení, právo klade překážky nesezdanému páru zejména v případě, zamýšlí-li pár bydlet v bytě, přičemž chtějí mít shodné právní postavení a tudíž chtějí být oba nájemci bytu. U nedružstevního bytu může společný nájem vzniknout jak mezi manžely, tak mezi druhem a družkou. Ale zatímco mezi manžely vzniká obligatorně ex lege, mezi druhem a družkou vznikne jen ex contractu. U družstevního bytu je situace pro nesezdaný pár ještě komplikovanější, jelikož vznik společného nájmu takového bytu je vázán pouze na manželství, druh s družkou jej nemohou založit ani smluvně.

Bydlí-li manželé v bytě nebo domě, který je ve výlučném vlastnictví jednoho z nich, má druhý manžel po celou dobu trvání manželství právo tento byt či dům užívat v zásadě ve stejném rozsahu jako manžel-vlastník. Právo manžela-nevlastníka se opírá o rodinněprávní vztah k vlastníku a vychází z pravidla, že životní úroveň manželů, zahrnující i úroveň bydlení, je stejná. Bydlí-li druh s družkou v bytě či domě ve výlučném vlastnictví jednoho z nich, není z čeho odvodit užívací právo druha-nevlastníka. Druh, který je vlastníkem, tak může kdykoli požadovat opuštění bytu či domu svým druhem.

V kontextu dědických nároků spatřuji privilegované postavení manželů především v možnosti dědit po zemřelém manželovi ze zákona již mezi dědici první dědické skupiny. Druh může ze zákona dědit pouze v případě, že jejich společná domácnost trvala nejméně jeden rok a zanikla teprve smrtí zůstavitele. Druh zároveň nikdy nedědí v rámci první dědické skupiny. Další zvýhodnění manžela spočívá v situaci, kdy se dostane v rámci druhé dědické skupiny do konkurence manžel, druh a rodiče zůstavitele- manželu připadá větší podíl než druhu. Poslední zvýhodnění spatřuji ve faktu, že druh zůstavitele může nabýt celé dědictví teprve v rámci třetí dědické skupiny, zatímco manželovi je tato možnost dána už v rámci skupiny druhé.

Pracovní právo stanovuje zákaz vzájemného zaměstnávání se manžely, který se na druha s družkou nevztahuje. Relevantní je také nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se stanoví okruh a rozsah jiných důležitých osobních překážek v práci- vymezuje širší okruh překážek ve prospěch manželů.

Na rozdíl od soukromoprávních odvětví práva je v oblasti veřejnoprávní možné pozorovat větší míru zrovnoprávnění nesezdaného soužití s manželstvím. Trestní právo procesní poskytuje manželu i druhu totožná práva v souvislosti s institutem stíhání se

souhlasem poškozeného, odepření svědecké výpovědi, právu zvolit manželu či druhu obhájce. Trestní řád také přiznává manželů a druhů postavení osob se samostatně obhajovacími právy.

Právo sociálního zabezpečení upravuje nároky vyplývající ze vztahu druha a družky v hojně míře a v řadě případů přiznává manželům i osobám žijícím v nesezdaném soužití stejná nebo téměř shodná práva. Přesto jsem i zde našla nároky buďto náležející pouze manželům (vdovský/vdovecký důchod) nebo manžele zvýhodňující (úprava peněžité pomoci v mateřství).

Ač docházím k závěru, že za současného právního stavu právo výrazně upřednostňuje manželství, jde o závěr relativní. Protože platí, že je-li něco nevýhodou pro jednoho, může to být naopak výhodou pro druhého. Jestliže je pro družku nevýhodné, že při spolužití v domě ve výlučném vlastnictví druha má druh-vlastník právo kdykoli požadovat opuštění domu družkou, druh může vnímat tento fakt jako pozitivní apod.

Současné právo nijak nedefinuje vztah druha a družky. Ani právní úprava *de lege ferenda* v souvislosti s připravovanou kodifikací soukromého práva nepočítá se zákonným vymezením nesezdaného soužití. Jedinou podstatnou změnou bude změna definice osob blízkých, za které by měly být do budoucna výslovně a bez dalších podmínek považovány „osoby, které spolu trvale žijí“ tedy druh a družka.

Náš právní řád tedy s nesezdaným soužitím počítá, ovšem v některých jiných evropských zemích je reflexe tohoto fenoménu do právní úpravy výrazně vyšší. Například Holandsko kromě manželství upravuje i institut registrovaného nesezdaného soužití muže a ženy. Osobně nejsem přívržencem takovéto statusové institucionalizace faktického manželství, neboť důvodem, proč např. mladí lidé ihned neuzavírají manželství je právě to, že si chtějí spolužití vyzkoušet „nanečisto“ s možností vztah kdykoli ukončit bez formalit.

Použitá literatura:

1. Publikace

FRANCOVÁ, Marie; DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. Praha: ASPI, 2008. 243 s. ISBN 978-80-7357-350-8.

HOLUB, Milan; BIČOVSKÝ, Jaroslav; POKORNÝ, Milan. *Společné jmění manželů*. 2. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7201-747-8.

HRUŠÁKOVÁ, Milana; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. *České rodinné právo*. 3. přepracované a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Doplněk, 2006. 398 s. ISBN 80-7239-192-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Zákon o rodině: Komentář*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005. 502 s. ISBN 80-7179-912-2.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Manželství a paragrafy*. Praha: Computer Press, 2000. 84 s. ISBN 80-7226-409-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milana. Alternativní formy soužití aneb quo vadis rodinné právo? Pár znepokojivých otázek ohledně manželství a jeho perspektiv. In WINTEROVÁ, Alena; DVOŘÁK, Jan (ed). *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi, 2009. s. 209-212. ISBN 978-80-7357-432-1.

JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2007. 752 s. ISBN 978-80-7201-641-9.

JELÍNEK, Jiří a kol. *TRESTNÍ ZÁKON A TRESTNÍ ŘÁD s poznámkami a judikaturou A PŘEDPISY SOUVISÍCÍ*. 25. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2007. 1086 s. ISBN 80-7201-675-4.

KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 1*. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005. 524 s. ISBN 80-7357-127-7.

KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 2*. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005. 612 s. ISBN 80-86395-36-7.

KNAPPOVÁ, Marta; ŠVESTKA, Jiří; DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 3*. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2007. 332 s. 978-80-7357-230-3.

MAŘÍKOVÁ, Hana.; PETRUSEK, Miloslav.; VODÁKOVÁ, Alena a kol. *Velký sociologický slovník: II, P-Ž*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

PLECITÝ, Vladimír a kol. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 144 s. ISBN 978-80-7380-139-7.

SELUCKÁ, Markéta; PETROVÁ, Romana. *Vlastnictví bytu*. Brno: Computer Press, 2006. 184 s. ISBN 80-251-1115-6.

VESELÝ, Jiří. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Vysoká škola aplikovaného práva, 2009. 201 s. ISBN 978-80-86775-23-4.

2. Články z časopisů

ČADOVÁ, Andrea. Zaměstnávání mezi manžely. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 2, s. 6–9.

DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, Jana. Právní problémy nesezdaných párů. *Právo a rodina*, 2002, roč. 4, č. 6, s. 5–9.

ELISHER, Karel. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 258–268.

FETTER, Richard. Právní poměry nesezdaných párů aneb druh a družka. *Právo a rodina*, 2004, roč. 6, č. 7, s. 1–5.

GREGOROVÁ, Zdeňka; KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Nesezdané soužití v právním řádu České republiky. *Právní rozhledy*, 1998, roč. 6, č. 5, s. 209–214.

LUŽNÁ, Romana. Právní vztahy mezi mužem a ženou, kteří nejsou manžely. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 2, s. 1–6.

LUŽNÁ, Romana. Výživné rozvedeného manžela. *Právo a rodina*, 2006, roč. 8, č. 8, s. 9–12.

LUŽNÁ, Romana. Právo bydlení manžela. *Právo a rodina*, 2008, roč. 10, č. 5, s. 11–13.

LUŽNÁ, Romana. Vypořádání společného jmění manželů dohodou po právní moci rozvodu manželství. *Právo a rodina*, 2007, roč. 9, č. 6, s. 12–16.

LUŽNÁ, Romana. Zastupování mezi manžely. *Právo a rodina*, 2005, roč. 7, č. 10, s. 10–12.

MAŠEK, Daniel. Dokazování v paternitních sporech. *Právo a rodina*, 2004, roč. 6, č. 10, s. 20–22.

PHILIPPI, Tomáš. Právní problematika přechodu nájmu bytu. *Právo a rodina*, 2009, roč. 11, č. 2, s. 13–19.

3. Ústavní prameny

Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky č. 2/1993 Sb.

4. Zákony a podzákoné právní předpisy

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějšího předpisu

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů

Nařízení vlády č. 590/2006 Sb., kterým se stanoví okruh a rozsah jiných důležitých osobních překážek v práci

5. Internetové zdroje

Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství [online].
13. 02. 2010. Dostupné na: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020111>>.

6. Judikatura

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. října 2003, sp. zn. 21 Cdo 969/2002